

**Danske fiskeres holdning til
udnyttelsen af havets ressourcer -
herunder begreber som bæredygtighed**

Institut for Fiskeriforvaltning og Kystsamfundsudvikling (IFM)

2003

Læservejledning

Rapporten indledes med en introduktion (kapitel 1) til projektet, hvorefter konklusionen (kapitel 2) samler de centrale pointer. Metode og datagrundlag præsenteres i kapitel 3, mens de egentlige resultater gennemgås i rapportens tre hovedkapitler (kapitel 4, 5 og 6) under søjlerne: økonomisk, biologisk og social bæredygtighed. Rapporten afsluttes med en generel opsamling (kapitel 7).

Med henblik på anonymisering af de interviewede fiskere vil referencerne til de anvendte citater være af karakteren "Trawler, Sjælland" eller "Garn, Bornholm". Når det vurderes at være relevant for argumentationen nævnes hvilken type fisker, der er tale om med hensyn til primære måarter, f.eks. "Industrifisker, Vestjylland" eller "Hummerfisker, Nordjylland".

Overalt i rapporten, hvor betegnelserne hummer eller jomfruhummer anvendes, er der tale om jomfruhummer. Industrifiskeri omfatter typisk arterne tobis, sperling, brisling og blåvilling.

I forbindelse med citater betegnes informanterne overvejende i forhold til deres primære redskab "snurrevod", "garn" og "konsumtrawler", som dækker over forskellige former for blandet konsumfiskeri. Derudover bruges betegnelser "not", som relaterer til pelagisk fiskeri, samt "industritrawler", som relaterer til industrifiskeri. I de tilfælde, hvor der er tale om et særligt målrettet konsumfiskeri, nævnes måltart og redskab i betegnelserne: f.eks. "sildetrawler" og "rejetrawler".

Indholdsfortegnelse

1	Introduktion	1
1.1	Baggrund	1
1.2	Undersøgelsen	2
2	Konklusion - pointer og perspektiver	3
2.1	Fiskernes opfattelse af et bæredygtigt fiskeri og fiskerierhverv	5
3	Metode og data.....	6
3.1	Metode til dataindsamling.....	6
3.2	Dataindsamlingen.....	7
3.3	Dataanalysen.....	8
3.4	Antal og type af informanter	8
3.4.1	Fiskerier og redskaber	8
3.4.2	Fartøjer	8
3.4.3	Havne	8
3.4.4	Primære informanter	9
3.4.5	Øvrige informanter	9
3.5	Forløbet i dat aindsamling	9
4	Økonomisk bædygtighed	10
4.1	Priser	11
4.2	Kvalitet versus kvantitet.....	11
4.3	Flådeadfærd	12
4.4	Fritidsfiskere	13
4.5	Manglende rekruttering af unge fiskere	13
4.6	Støtte til fiskeriet	14
4.7	Arbejdsforhold og sikkerhed.....	15
4.8	Kvotebegrænsning	16
4.9	Flådestruktur	17
4.10	Behov for en differentieret flåde	18
4.11	Nye ejerskabsformer	18
5	Biologisk bædygtighed	20
5.1	Udsving i bestandene – hvilken rolle spiller fiskeriet.....	20
5.1.1	Fiskernes egen vurdering	21
5.1.2	Jo mere der fiskes, jo flere er der.....	22
5.1.3	Industrifiskeriet	23
5.2	Flere deltager i de samme fiskerier.....	23
5.2.1	Udenlandske fiskere	24
5.3	Udsmid.....	24
5.3.1	Havdage	25
5.4	Redskabernes indvirkning på havmiljøet	25
5.4.1	Spøgelsesgarn.....	26
5.5	Påvirkning af fugle og havpattedyr	27
5.6	Forurening.....	28
5.7	Fiskernes bestandsvurdering	29

6	Social bædygtighed	31
6.1	Behov for kolleger - kommunikation og samarbejde mellem fiskere.....	31
6.2	Nye fiskere - opstart med stort eller lille fartøj?	33
6.3	Skæve arbejdstider	34
6.4	Rekruttering af udlændinge	35
6.5	Alternativ beskæftigelse	36
7	Opsamling.....	37
7.1	Økonomisk bædygtighed	37
7.2	Biologisk bædygtighed	38
7.3	Social bædygtighed	39
	Litteratur	41

1 Introduktion

Projektet "Fiskernes holdning til udnyttelsen af havets ressourcer, herunder begreber som bæredygtighed" er en kvalitativ undersøgelse foretaget blandt danske fiskere på tværs af fiskeriformer, flådesegmenter, geografi og socioøkonomiske forhold. Projektet er finansieret af Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri med start i 2000. Rapporten afspejler synspunkter, som er kommet frem gennem interview med danske fiskere, og er ikke udtryk for forfatternes egne holdninger til udviklingen i fiskeriet eller til korrektheden i fiskernes synspunkter, som de fremlægges.

Formålet med projektet er at belyse, hvordan erhvervsfiskere forholder sig til begrebet bæredygtighed og implementeringen heraf i fiskeriforvaltningen. Almindeligvis er det økonomer, biologer og politikere, som definerer rammerne for bæredygtighed i forvaltningen og den politiske debat. Det har således været væsentligt for projektet at belyse fiskernes egne opfattelser af de ændringer, som fiskeriet har gennemgået de seneste årtier - det være sig ændringer i økonomi, bestande, fiskeriteknologi, rekruttering, lokalsamfund, havmiljø etc.

Rapporten kontrasterer, gennem citater, fiskernes holdninger på tværs af fangstsektor og geografi og peger således på ligheder såvel som nogle af de interesseforskelle og underliggende problemer, der findes i erhvervet, ikke mindst i forhold til opfattelsen af bæredygtighed. Med henblik på at validere kontekstuelle og faktuelle oplysninger samt at afdække eventuelle forskelle i kort- og langsigtede interesser, har fiskerne været udfordret i deres synspunkter via individuelle interview samt gruppeinterview.

1.1 Baggrund

I forbindelse med reformen af EU's fælles fiskeripolitik i 2002 blev der bl.a. peget på at fiskeriforvaltningen i vidt omfang savner accept hos fiskerne som følge af manglende inddragelse af erhvervets udøvere i beslutningsprocesserne. Behovet for at undersøge og implementere fiskernes holdninger til ressourceudnyttelse og bæredygtighed er derfor af flere grunde påkrævet, hvis forvaltningen skal hente opbakning til de givne reguleringer.

Den danske fiskerflåde gennemgår i disse år betydelige strukturelle forandringer som følge af ophugninger og ændrede ressourcebetingelser. Men trods færre fartøjer og en nedgang i den samlede tonnage og maskinkraft er der fortsat en høj fangsteffektivitet som følge af nye fangstmetoder, nybygninger og moderniseringer. Dansk fiskeri befinder sig således stadig i en situation med overkapacitet, om end fordelt på færre fartøjer.

En del af flåden har i løbet af 1990'erne formået at rigge om til alternative fiskerier afhængigt af reguleringer, priser og bestandsforekomster. For mange har det været en foretrukken taktik at "give den en ekstra tand" i dårlige tider ved enten at tage flere havdage eller at bruge flere og mere effektive redskaber. Men stadig mindre kvoter har gjort det sværere at øge indtjeningen gennem øget fiskeriindsats. Som et led i flådens tilpasning foregår der generelt et skift til en kvalitetsorienteret produktion, hvor værdiforøgelsen i stigende grad sker gennem forbedret fangsthåndtering (kødefaciliteter, hygiejne og søpakning etc.). I sidste ende har de generelt set

gunstige landingspriser op gennem 1990'erne frem til 2002 reddet økonomien for mange af besætningerne.

Med henblik på at tjene mest muligt pr. kg landet fisk foregår der en stadig mere effektiv sortering af fangsterne om bord. For at forrente fangstudgifterne (brændstof, løn, redskaber) og undgå udsmid af værdifulde fisk føder mange sig tvunget til at kompensere gennem omskrivning af fangsterne til andre farvandsområder og tidspunkter end de faktiske. Omskrivning af fangster samt urapporterede landinger bidrager til en underminering af datagrundlaget for den biologiske rådgivning, og så længe hele fiskerisystemet kører på kanten af, hvad der kan lade sig gøre rent økonomisk og biologisk, vil de forhåndenværende landingsdata forblive skævvredet.

Etablerede fiskere er bekymret for at en manglende tro på fremtiden blandt dem selv har en negativ afsmitning på den i forvejen svigtende rekruttering af unge til erhvervet. Usikre fremtidsudsigter er få endvidere flere til at være tilbageholdende med moderniseringer og nybygninger, som ellers kan være nødvendige i konkurrencen om ressourcer, marked og arbejdskraft. I sidste ende vælger flere at kaste håndklædet i ringen og søge ophugningsstøtte.

1.2 Undersøgelsen

Institut for Fiskeriforvaltning og Kystsamfundsudvikling (IFM), som er forfatter til rapporten og hovedansvarlig for dataindsamling og analyse, har i samarbejde med Danmarks Fiskeriforening designet rammerne for dataindsamling (interviewguide og valg af havne), og de to parter har i fællesskab udført interview i projektets første fase samt evalueret udkast til slutrapport. I perioden 2000-2002 har der været gennemført interview og gruppeinterview i de fleste større danske fiskerihavne med over 70 fiskere. Undersøgelsen har været understøttet af samtaler med lokale fiskeriformænd, økonomer og biologer. Trods betydelige fiskeripolitiske begivenheder i projektperioden har fiskerne været optaget af grundlæggende økonomiske, biologiske og sociale problemstillinger i fiskeriet og af, hvorledes disse hænger sammen med mulighederne for en bæredygtig udvikling.

2 Konklusion - pointer og perspektiver

Nærværende rapport er resultaterne af en undersøgelse af fiskernes holdninger til udnyttelsen af havets ressourcer samt deres opfattelse af bæredygtighed. Følgende opsamles hovedpointerne i de synspunkter, som fiskerne har givet udtryk for gennem interview.

Trods forskellige interesser fiskerne og besætningerne imellem findes der, på tværs af fangstsektoren, udbredt konsensus om vigtigheden i, at såvel de økonomiske, ressourcemæssige (biologiske) som de sociale forhold skal i betragtning for at sikre en langsigtet og bæredygtig udvikling af erhvervet. Afhængig af hvem man taler med, vil de tre forhold være vægtet forskelligt, om end der er en overvejende prioritering af de økonomiske muligheder.

Det skal først og fremmest være lønsomt at drive et fiskeri inden for de givne fiskerimuligheder. Selvom fiskeriet er et traditionsfyldt erhverv, som de fleste hævder kun at vælge fordi de ikke kan lade være, så er det i sidste ende indtjeningsmulighederne, der er udslagsgivende for drivkraften til fortsat at være produktiv og innovativ. Som et led i at bevare motivationen er det afgørende for alle, at reguleringen giver plads til, at besætningerne kan lande en - om mulig - ekstra stor fangst uden at komme i konflikt med lovgivningen. Drømmen om det særlig gode træk og de fyldte garn fremhæves som en væsentlig økonomisk gulerod og ikke mindst en mulighed for at fre mtræde som succesrig fisker. Fra et økonomisk såvel som et arbejdsmiljøsynspunkt viser det sig afgørende, at fiskeriet kan tilrettelægges efter, hvornår vejr og hav tillader det, og fiskene i øvrigt er bedst tilgængelige og giver de bedste priser.

Generelt ser fiskerne forandringerne i bestandsstørrelser og fiskeforekomst som en naturlig del af et komplekst økosystem, som kun i et begrænset omfang lader sig justere via regulering af fiskeriet. I sidste ende mener mange, at forvaltningen bør sætte mere fokus på betydningen af industriel forurening og klimaændringer end på betydningen af fiskeriet.

Sunde bestande og et rent havmiljø betragtes som fundamentet for et levedygtigt erhverv, men hvis den enkelte stadig kan opnå en god fortjeneste inden for de givne muligheder (kvoter), så vejer en nedgang i f.eks. torsk- eller sildebestandene knap så tungt. Findes der lønsomhed i at indrette sit fiskeri efter alternative arter/bestande, andre fangstområder eller med brug af nye metoder nedtones betydningen af, at nogle kommercielle bestande er svækket.

Begrænsede fangstmuligheder eller faldende indtjening i torskefiskeriet (genopretningsplan) eller f.eks. industrifiskeriet (prisudvikling) har i perioder ført til en koncentration af flåden i de samme alternative fiskerier, f.eks. jomfruhummer. Den økonomiske vigtighed af netop torsk og jomfruhummer får især ejerne af de mindre fartøjer (<15m) i de indre farvande, til at anbefale en begrænsning med hensyn til brug af redskaber og fartøjsstørrelser i de pågældende fiskerier og på de respektive fangstpladser. Ingen af de adspurgte ønsker dog en regional fordeling af de danske kvoter, hvor f.eks. Østersøfiskere kun fisker i Østersøen.

Streng kvoteregulering betragtes, uanset fiskeri og flådesegment, som en politisk fejlsatsning, der blot øger fiskeriindsatsen unødigt. Fiskerne oplever, at det periodebestemte rationsfiskeri tvinger dem til at handle kortsigtet og opportunistisk med henblik på at få fuldt udbytte af deres rationer. Frygten for, at rationerne beskæres i næste periode, resulterer ofte i et mere intensivt fiskeri nu og her, med flere havdage og et deraf følgende højere brændstofforbrug, mere slid på redskaber og eventuelt større arbejdspress på mandskab.

Fiskerne ser generelt udsmid af fisk som irrationelt og amoralsk, hvorfor fangster udover de tilladte kvoter og perioderationer (f.eks. 14 dage) undertiden omskrives til andre perioder og fangstområder eller sågar til andre fartøjer. Fiskerne beklager udviklingen, men peger på reguleringen som den primære årsag til det mere intensive fiskeri og den egennyttige adfærd. På tværs af fangstsektoren udtrykkes interesse for et tættere samarbejde med biologer og andre myndigheder i bestandsvurderinger for at bidrage til et bredere datagrundlag. Generelt kritiserer fiskerne biologernes anbefalinger for at være upræcise og for at komme for sent i forhold til, hvornår data er indsamlet. Samtidig er der dog en forståelse for biologernes funktion, som de fleste opfatter som nødvendig.

Hyppige ændringer i kvotereguleringen og tekniske bevaringsforanstaltninger stiller krav om kontinuerlig tilpasning til de nye muligheder og begrænsninger i lovgivningen. Fiskeren skal kunne forstå paragrafferne og kunne vurdere, hvornår man bedst til- og framelder sig de enkelte fiskerier og investerer i de påkrævede redskaber. Til stor frustration for skippere, især på de mindre fartøjer, er økonomisk succes således i stigende grad betinget af lovkendskab og i mindre grad af fiskerens fysiske arbejdsindsats og hans erfaring med havet og ressourcerne.

Flere fiskere (især i de mindre havne) opfordrer til, at erhvervet kan bestå rundt om i havnene og udvikles i en sådan retning, at det kan tiltrække de unge, der ønsker at prøve kræfter med fiskeriet og med mulighederne i at have eget fartøj. Der er bred enighed blandt alle de interviewede om, at en forudsætning herfor er en heterogen flåde, som giver havnene et økonomisk fundament og dermed lokale unge mennesker muligheden for at væge fiskeriet som levevej. En varieret sammensætning i fartøjstyper og størrelser giver i udgangspunktet flere valgmuligheder for dem, som overvejer at investere i eget fartøj, modsat dem som vælger at arbejde som besætningsmedlem.

Både i de større og de mindre havne vurderer fiskerne rekruttering af nye folk som en betydelig barriere for erhvervets videre udvikling lokalt såvel som nationalt. Stigende krav om fritid og samvær med familie samt konkurrencen fra andre erhverv stiller fiskeriet over for nye udfordringer. Fiskeri med kortere fangstrejser og dermed mere tid i land har i nogle havne virket tillokkende på unge mennesker. I andre havne og/eller fiskerier er det 1½ eller dobbeltbesætninger (skiftehold) på større moderne fartøjer, som menes at være midlet til at fastholde dygtige folk og imødegå krav om fritid og komfort om bord.

På baggrund af den samlede undersøgelse formuleres følgende 10 kriterier, der beskriver de forhold, som fiskerne har udtrykt bred enighed om med hensyn til udviklingen af et bæredygtigt fiskeri og fiskerierhverv.

2.1 Fiskernes opfattelse af et bæredygtigt fiskeri og fiskerierhverv

Bred enighed på tværs af fangstsektor og geografi

- Sikre gode indtjeningsmuligheder – lønsomhed for det enkelte fartøj
- Mulighed for at lande særligt gode fangster uden at komme i konflikt med loven
- Frihed til at fiske når betingelserne er bedst (naturmæssigt og økonomisk)
- Bevare en heterogen flåde (fartøjsstørrelse og fiskerityper) på nationalt og lokalt niveau
- Langsigtet regulering og fære skift i de redskabstekniske kravspecifikationer
- Undgå koncentration af flådens fiskeriindsats i bestemte fiskerier (f.eks. jomfruhummer)
- Større inddragelse af fiskernes viden i bestandsvurderingerne
- Kortere tidsrum mellem dataindsamling og offentliggørelse af bestandsvurdering
- Tilgodese den enkelte fiskers mulighed for fritid og socialt samvær

Særligt ejere af mindre fartøjer og fiskere med lokal fiskeriafhængighed

- Regulering af indsatsen i visse fiskerier med hensyn til fartøjsstørrelser og redskaber

3 Metode og data

Opbygningen og gennemførelsen af projektet bygger på litteratur, der stammer fra to områder af den sociologiske forskning. Det er først og fremmest den miljøorienterede diskursanalyse. Når der spørges til, hvordan en gruppe "opfatter" noget, f.eks. hvordan danske fiskere opfatter bæredygtighed, så spørger vi dem i virkeligheden om hvilke fælles kulturelle meninger de trækker på, når de snakker herom. Diskursanalysen vil så være relatering af disse delte meninger til andre karakteristika ved den pågældende gruppe af fiskere. Den slags studier har tidligere været gennemført inden for forskellige miljømæssige problemstillinger (Gamson and Mogdliani, 1989; Hajer, 1995) og i forbindelse med fiskeri, i forhold til miljømæssige (Wilson and McCay, 1998) såvel som ikke-miljømæssige problemstillinger (Chiara monte, 1970). Denne litteratur foreslår, at man i sin dataindsamling og analyse identificerer flere "historie-linier" (Hajer, 1995), der bruges til at diskutere bæredygtighed. Disse historie-linier er ofte diffuse (om end i en form for mønster) fortællinger, som relaterer forskellige forestillinger om ressourcen. Det diffuse aspekt i fortællingerne kommer af, at der er tale om meninger, som ikke nødvendigvis er gensidigt konsistente, men konstant er underlagt marginale forandringer efterhånden, som de prøves af i dialog og diskussion. Mønstret i individernes (fiskernes) meninger kommer af, at de skal kunne deles med andre, for at der kan forekomme en kommunikation (Wilson and McCay, 1998).

Et andet relevant litteraturområde, der vedrører miljømæssige risici, koncentrerer sig om, hvordan forskellige grupper opfatter og reagerer på potentielle, negative miljømæssige begivenheder, som f.eks. biologisk kollaps af et fiskeri. Dette omfatter en veletableret, tværfaglig litteratur, med forgreninger, der relaterer miljømæssig risiko med social kommunikation (Chess and Salomone, 1998), deltagelse i beslutningsprocesser (Nordenstram, 1996) samt støtte til politik af forskellig karakter (Beck, 1995). To fundamentale argumenter i denne litteratur er, at opfattelsen af risiko er direkte relateret til, hvor meget viden folk oplever, de har vedrørende den potentielle risiko, og hvor meget de føler, at de kan kontrollere (styre) risikoen i forhold til at være underlagt den. Begge disse forhold har været udgangspunktet for de indledningsvise samtaler med fiskerne om bæredygtighed.

Endelig findes der studier, som har fokuseret direkte på fiskeres opfattelse af bæredygtighed. Neis et al. (1996), Palmer og Sinclair (1996) samt Pålsson (1995) er repræsentanter herfor. I forhold til sammenhængen mellem ressourcebrugernes viden og opfattelser af risiko begyndte disse studier som undersøgelser af forholdet mellem fiskernes viden og forvaltningen. Konklusionerne af dette arbejde peger på, at fiskerne overvejende opfatter fiskeressourcerne som højst usikre (ustabile), samt at deres holdninger og meninger varierer på baggrund af fiskeri, redskab, fartøjsstørrelse og andre variable.

3.1 Metode til dataindsamling

Den metodemæssige udfordring ligger i at undgå, at indsamlingsmetoderne skaber usikre og fordrejede resultater. Mange spørgsmåls-baserede metoder (spørgeskemaer og strengt strukturerede interviewformer) egner sig ikke til diskursanalyser, idet valget af ord, som anvendes i spørgsmålene influerer på hvilke ord, der vælges i besvarelsen. Selv ordet "bæredygtighed" behøver ikke engang at være blandt de ord, som fiskerne normalt bruger til at tale om selv samme begreb.

En række metoder er blevet udviklet til at reducere muligheden for en skævvridning af interviewresultater. Individuelle semistrukturerede interview, der anskuer hovedspørgsmålet på forskellige måder, blev anset som en god måde at starte processen på. En korrekt gennemført fokusgruppe (interview med en gruppe af fiskere) genererer diskussioner mellem deltagerne frem for en dialog, der kun går mellem respondenterne og interviewereren.

Derudover anses udsagn og meningsdannelse hos fiskere, som det fremkommer i avisartikler, radio, tv, på fiskerorienterede møder samt i andre sammenhænge, ligesom interview som vigtige kilder til en forståelse af, hvordan emnet diskuteres og formuleres.

3.2 Dataindsamlingen

Dataindsamlingen har været koncentreret i tre faser:

Fase 1 har haft en efterforskende karakter. Formålet med denne del af projektet har været at få en systematisk belysning af hvilke ord og fraser, som fiskerne bruger til at beskrive og forklare forhold vedrørende ressourcemæssig bæredygtighed. Informanterne til denne del af undersøgelsen har været tilfældigt udvalgte fiskere inden for de vigtigste kommercielle fiskerier og de mest udbredte redskabs- og fartøjstyper. Foruden interview har fase 1 tillige omfattet studier af medie-materiale (aviser, tv- og radioklip), relevante rapporter og anden skriftlig dokumentation.

I fase 2 har hovedopgaven været gennemførelsen af fokusgruppeinterview i de største havne i de mest fiskeriafhængige regioner af landet. Emnerne i fokusgrupperne har været struktureret efter de erfaringer (dataanalyse), der er blevet gjort i Fase 1. Udvalget af informanter til at deltage i fokusgrupperne er sket tilfældigt med henblik på at opnå en bred og varieret repræsentation af fartøjstyper, redskaber og fiskeri samt fiskeres alder/anciennitet. Grupperne har fortrinsvis bestået af skippere og i mindre grad besætningsmedlemmer. Foruden fokusgrupper har fase 2 omfattet individuelle interview, som til dels har været en videreføring af det efterforskende arbejde i fase 1, og til dels har været dybdeborende og mere tematiserede interview på baggrund af erfaringer fra projektets indledende fase.

I fase 3 har kvantitative metoder været afprøvet som supplement til den kvalitative dataindsamling. Hertil har været anvendt "Q-sort", som er designet til belysning af, hvordan forskellige dimensioner af en diskurs varierer i forhold til befolkningskarakteristika under hensyntagen til at undgå normative skævvridninger i formuleringen af de stillede spørgsmål. Med Q-sort bliver respondenterne bedt om at rangordne *udsagn*, der er hentet fra interview i projektets første to faser. Resultaterne af rangordningerne analyseres i forhold til, om der optræder mønstre og gentagelser i besvarelser mellem informanterne. Metoden har været afprøvet blandt forskellige fiskere, men imod forventning er metoden ikke blevet vel modtaget, idet fiskerne typisk hævder, at de udvalgte *udsagn* ikke i tilstrækkelig grad giver dem mulighed for at lave en tilfredsstillende og nuanceret rangordning (besvarelse) – og det er på trods af, at udsagnene er citater, der er hentet fra interview med fiskere. Det blev på den baggrund besluttet at droppe Q-sort som metode og i stedet validere resultaterne gennem yderligere fokusgruppeinterview samt individuelle interview med både fiskere og nøgleinformanter (f.eks. økonomer, biologer).

3.3 Dataanalysen

Dataanalysen er foretaget med afsæt i en “grounded theory”-tilgang, som den anvendes i diskursanalyser (Glaser and Strauss, 1967) og med anvendelse af et databaseprogram (NuDist) til behandling af kvalitative data. Kvalitativ analyse er i udgangspunktet langt mere tidskrævende end kvantitativ analyse, hvilket sætter en begrænsning på hvor mange interview, der kan gennemføres. Analysen er sket fortløbende frem til udgangen af fase 3, hvorfor de sidste interview har været en del af projektets afsluttende valideringsproces. Med en kvalitativ tilgang har repræsentativitet først og fremmest været et spørgsmål om at afdække mønstre, sammenfald, forskelle og ligheder i, *hvordan* fiskerne udtaler sig om et givent emne og i mindre grad et spørgsmål om *hvor mange*, der udtaler sig i en bestemt retning om det givne emne (Kvale, 1997; Buciek, 1996).

Valideringen er skærpet gennem krydstjek af interviewresultaterne med andre kvalitative kilder (relevante rapporter, avisartikler) samt med udtalelser fra nøgleinformanter, herunder kommentarer på tidlige udkast af projektrapporten. Generelt har interviewene været sammenholdt med hinanden og med resultaterne fra relaterede undersøgelser i dansk og udenlandsk fiskeri (interviewtransskriptioner, citater, rapporter og videnskabelige artikler).

3.4 Antal og type af informanter

3.4.1 Fiskerier og redskaber

Der har været gennemført 72 semistrukturerede individuelle interview med fiskere inden for følgende fiskerier (enkelte har været interviewet 2 -3 gange):

- industrifiskeri efter tobis, sperling, blåhvilling, brisling, hestemakrel
- notfiskeri efter sild og makrel
- trawlfiskeri efter hummer, torsk, fladfisk, rejer og blandet konsum
- snurrevodsfiskeri efter torsk, rødspætte og blandet konsum
- garnfiskeri efter torsk, rødspætter, laks og blandet konsum
- bundgarnsfiskeri efter ål og blandet konsum
- muslingeskrabere.

3.4.2 Fartøjer

Størrelsesfordelingen på fartøjerne spænder fra ca. 10 BRT i garn og bundgarnsfiskerierne til ca. 500 BRT i industrifiskeriet og notfiskeriet. Hovedparten af fartøjerne udgøres af konsumfartøjer (trawl, snurrevod og garn) i størrelsen 30-50 tons. Derudover er der specialfartøjer som muslingeskrabere.

3.4.3 Havne

Havnene, hvor informanterne har hjemhavn, er udvalgt med henblik på at sikre en bred geografisk dækning af fiskeriet i forhold til havne, fiskeriområder, typer af kystsamfund. Der har været foretaget interview i følgende havne: Esbjerg, Hvide Sande, Thorsminde, Thyborøn, Jegindø

Nykøbing Mors, Lild Strand, Hirtshals, Skagen, Læsø, Strandby, Hals, Bønnerup, Kerteminde, Bagenkop, Rødvig, Gilleleje, Hasle, Rønne og Nexø

3.4.4 Primære informanter

Informanterne er tilfældigt udvalgt fra telefonlister i Danmarks Kutternøgle 2001 -2003 (Silver Star). Gruppen af informanter er således bestemt af, hvem der har været at træffe på land i de perioder hvor dataindsamlingen har foregået. Omvendt har mange af interviewene været planlagt efter, hvornår folk bedst har kunnet træffes hjemme eller på havnen. I det omfang, som det har været muligt, er informanterne udvalgt i forhold til at have en bred dækning i typen af fartøj, redskab, fiskeriform, geografi og alder. I og med hovedparten er skippere, findes der en overrepræsentation af fiskere i aldersgruppen 40 -59 år, hvilket dog svarer til den generelle aldersfordeling blandt danske fiskere (Danmarks Fiskeriforening, 2003).

3.4.5 Øvrige informanter

Foruden interview med skippere og besætningsmedlemmer har der været gennemført samtaler med nøgleinformanter, herunder formænd for lokale fiskeriforeninger, biologer og biologassistenter ved Danmarks Fiskeriundersøgelser samt konsulenter ved Danmarks Fiskeriforening.

3.5 Forløbet i dataindsamling

Projektets Fase 1 påbegyndtes i 2000, men blev midlertidigt sat i stå af Fødevareministeriet. Fase 1 blev genoptaget i efteråret 2001 og afsluttet i første kvartal 2002. Analysen af datamaterialet fra fase 1 blev gennemført primo 2002. Fase 2 blev påbegyndt forår/sommer 2002 og afsluttet i efteråret 2002. Fase 3 påbegyndtes december 2002 og blev rundet af foråret 2003 sideløbende med den afsluttende analyse og rapportskrivning. Som konsekvens af den tidlige afbrydelse i projektet er afleveringen af projektrapporten blevet udsat i forhold til den oprindelige plan.

Der har ikke været nogen komplikationer med dataindsamling. De fleste informanter giver udtryk for, at de finder undersøgelsen relevant og vigtig i forhold til fiskerierhvervet. Mange ser projektet som en mulighed for at fiskerne bliver hørt i den fiskeripolitiske debat.

4 Økonomisk bæredygtighed

I besvarelsen af spørgsmålet om, hvad danske fiskere ser som de vigtigste forandringer nu og tidligere, bevæger snakken sig hurtigt ind på økonomi. Uanset at de biologiske og sociale omstændigheder er væsentlige grundpiller i fiskerierhvervet, er det helt klart indtjeningen, der står i centrum i fiskerens beretninger.

*”Det er den økonomiske smertegrænse, som bestemmer hvordan vi vælger at fiske”
(Konsumtrawler, Sjælland)*

”Bæredygtighed, det er selvfølgelig, at det skal være rentabelt, og der skal jo helst være fisk nok til at give en årsløn...” (Bundgarn, Fyn)

Der findes ingen uniform opfattelse af økonomisk bæredygtighed blandt danske fiskere. Holdninger og meninger afhænger af flere faktorer: gæld, udgifter/indtægter, alder, anciennitet, hjemmehavn, fartøjsstørrelse, redskaber, typen af fiskeri, forekomsten af fisk, fiskerireguleringer og andre fiskeres adfærd. I sidste ende vil den enkelte fiskers risikovillighed og behov for profitskabelse være vigtige elementer. I det følgende belyses de forhold, som fiskerne har fremhævet som vigtige i forhold til den økonomiske dimension af bæredygtighed.

Fiskeriet er for de fleste danske fiskere en fuldtidsbeskæftigelse, som danner økonomisk basis for en familiehusholdning. Fiskerne er derfor, per definition, særdeles interesserede i et levedygtigt erhverv, hvor den enkelte kan planlægge sin indsats flere år frem trods svingende kvoter og priser. Udsving i ressourcegrundlag og marked opfattes af fiskerne som en integreret del af fiskeriet, som man må indstille sig på ved at veksle mellem forskellige fiskerier.

Fiskerne er med hver deres incitamentsstruktur interesserede i en langsigtet økonomisk og biologisk planlægning, der viser hensyn til en videreudvikling af de fiskeriafhængige kystsamfund. Øget ressourceknaphed, kvotebegrænsning og koncentration af fiskeriet i bestemte fiskerier fremmer incitamentet hos den enkelte til at handle i snæver egeninteresse for at sikre et lønsomt fiskeri. Trods en stigende fokusering på egne muligheder findes der samtidig en interesse for at kolleger og makkere klarer sig i konkurrencen – ikke mindst fordi man er afhængig af konkurrencen fra andre som en økonomisk og social motivationsfaktor, der fremdriver fornyelse og modernisering i den enkeltes fiskeri.

Samtidig med at man argumenterer for stabile flerårige kvoter, er der mange, som frygter at fiskeriet udvikler sig til et erhverv, hvor det handler om, at den enkelte høster sin ration frem for at skulle deltage i jagten på den ekstraordinære fangst. Som et led i at bevare motivationen til at være produktiv og innovativ er det afgørende, at reguleringen er med til at sikre, at den enkelte har mulighed for at lande en særlig stor fangst uden at komme i konflikt med loven. Drømmen om det ekstra store trak og de fyldte garn er en økonomisk gulerod og ikke mindst en mulighed for at fremtræde som succesfuld i forhold til ens kolleger.

”... vi er jo jægere, altså, vi skal jo finde fisk, og så skal vi jo helst finde dem før vore kolleger. Fordi ham der får det øverste af mælken, det er der fløden er, og sådan har det altid været” (Snurrevod, Østjylland)

Tiltagende restriktioner på f.eks. torskefiskeriet har begrænset mulighederne for til enhver tid at lande en rekordfangst. En stor fangst i slutningen af en rationsperiode kan betyde, at man kommer i konflikt med reguleringen, hvis man i forvejen har fanget en stor del af sin ration for den periode. Fiskeren skal således vælge mellem at lande den gode fangst eller smide fisken i havet vel vidende at kun en mindre brøkdelen af fiskene vil overleve. De fleste fiskere finder det både umoralsk og økonomisk irrationelt at smide fisk ud (Raakjær Nielsen og Mathiesen, 2001).

4.1 Priser

Når priserne falder skal der fanges mere for at tjene det samme, hvis kvoterne ellers tillader det.

”Nu i år (2001) får vi 8 kr. for 4 rødspætter. Så læste jeg i et gammelt Fiskeritidende derhenne, i 1982 da var gennemsnitsprisen 8,65 kr. Så er du nødt til at hidse dig noget mere op og tage noget mere på havet...”. ”Alt det du skal betale til, det er jo steget fint” (Snurrevod, Østjylland)

De seneste års prisudvikling på konsumfisk, især torsk, hummer og tunge, har dog generelt kompenseret for de faldende fangstmængder (kvoter) - også industrifiskeriet har i perioder oplevet gunstige priser (2001-2002), som har gjort fiskeriet økonomisk rentabelt. Men ikke alle fiskerier har nydt godt af en positiv prisudvikling. Rødspætte - og ælefiskeriet har i flere omgange været ramt af prisfald, som fører til at fiskerne enten må opgive eller omlægge og intensivere deres fiskerimønster. Senest (2003) har selv torske- og hummerprisen ugunstig prisudvikling (Fiskeriets bruttoindtjening, 2003).

”Priserne kan ikke følge med udviklingen i land. I 1986 kostede et trawl 12.000 kr., svarende til 2-3 dages fiskeri. Nu (2002) koster det 39.000 svarende til ugers fiskeri” (Industrifisker, Nordjylland)

”Man er tvunget til at være mere ude fordi priserne er blevet mindre, og fordi der er færre hummere i dag. De hummere vi får 47-58 kroner for nu, jamen for 15 år siden, da fik vi 80-90 kr.” (Hummertrawler, Nordjylland)

4.2 Kvalitet versus kvantitet

Selvom det kan være tilfredsstillende at fange store mængder på kort tid, gælder det for alle fiskerier fra industrifiskeri til hummerfiskeri, torskefiskeri og muslingefiskeri etc., at man i stigende grad sigter på kvalitet frem for kvantitet. Frysepakning om bord på hummertrawlere, køleanlæg i silde- og industrifiskeriet, større motorer til at forkorte transporttiden mellem fangstplads og havn er blandt de tiltag, som enten er blevet gjort eller ønskes gennemført, såfremt kvoterne rækker til de nødvendige investeringer. Især industrifiskerne og sildefiskerne er at finde blandt dem som argumenterer for en større kvalitetsstyring gennem modernisering af fangsthåndteringen.

”Vi kunne sagtens behandle den (silden) bedre, hvis vi havde haft noget nyt grej med nogle ordentlige tanke. Jeg kunne godt tænke mig at bygge et nyt på 30 meter. Jeg kunne godt tænke mig noget, der gik stærkere, så jeg var nede på 9 timer i transporttid, så vi får en bedre kvalitet” (Sildetrawler, Sjælland)

Indsatsen bliver i stigende grad indrettet på, hvilket fiskeri der lige nu giver de bedste priser. Mindre kvoter og stigende konkurrence øger presset på at få mest muligt ud af de begrænsede mængder. Mens større fartøjer kan konkurrere både på mængden og kvaliteten må mindre fartøjer primært konkurrere på at levere en høj kvalitet gennem hyppige (daglig e) landinger.

”Nu har vi kun 45 dage på havet, hvor vi før havde 10-12 dage eller længere ad gangen. Efter 5 dage taber de jo gevaldigt i værdi. Hvis ikke kvaliteten er i top får man ikke nok for fiskene” (Snurrevod, Nordjylland)

”Vi skal bare fange én kulso pr. garn, så er vi godt kørende på grund af de høje priser” (Garn, Nordjylland)

”Næsten alle de fisk, jeg fanger, har jeg gående levende – folk vil simpelthen se fisken sprælle. Så kan jeg få en halv gang mere for det” (Bundgarn, Fyn)

4.3 Flådeadfærd

Når indtjeningen kommer under et rentabelt niveau, søger man over i andre fiskerier eller kompenserer med forøget indsats. Netop det, at den enkelte kan skifte fra et fiskeri til et andet, er for mange en forudsætning for overhovedet at kunne drive et lønsomt fiskeri. Ejerne af de mindre mobile fartøjer har en overvejende interesse for at kunne blive i de samme farvandsområder sæsonen igennem og veksle mellem målarterne, mens de mellemstore og større fartøjer, som er afhængige af kontinuerlige og stabile fangstmængder, udnytter deres hurtighed og mobilitet til at opsøge fiskeriet hvor og når, det er bedst. Det er således i høj grad sidstnævnte fartøjstype, der lægger pres på systemet og indirekte dikterer den øvrige flådeadfærd.

”Hvis der er mange fredninger på 2-3 arter eller 4, så klumper hele flåden sig over i et fiskeri, og det er klart, at det kan vores kvoter ikke holde til. Og så er der jo ingen, der får noget ud af det, så det er et utroligt stort spild” (Konsumtrawler, Vestjylland)

”... efter petroleum, det er steget en krone, og så industrifisken er faldet, det er en skidt kombination for dem. Så de der mellemfartøjer, så skal de til at fange hummer, og så går de over og irriterer nogen, som ellers havde et godt levebrød” (Snurrevod, Østjylland)

”Fiskerne er meget afhængige af at sælge deres fisk på Bornholm. Hvis vi skal sælge i Jylland så koster det sejltid, og det er selvom, at man får mere for torsken derovre” (Konsumtrawler, Bornholm)

”Man skal begrænse antallet af jyske fartøjer, der får lov til at komme ind i Østersøen. Alle skal have licens til fiskeriet, og nu er der 800 fartøjer i alt. Det kunne man reducere til 500, hvor man sagde, at de lokale fartøjer fik fortrinsret” (Konsumtrawler, Langeland)

4.4 Fritidsfiskere

Udover konflikterne internt i flåden, er der flere som peger på lystfiskeriet som en økonomisk belastning for erhvervsfiskerne. Med begrænsede kvoter er kampen om de få ressourcer blevet hårdere, hvorfor erhvervsfiskerne har sværere ved at vise forståelse for, at man tager hensyn til fritidsfiskere og turister i ressourceallokeringen. Hvorvidt det rekreative fiskeri udgør en reel kvantitativ trussel mod det økonomiske fiskeri er ikke påvist i nærværende undersøgelse, men fokus herpå fra fiskernes side er en indikator på, at man er rykket nærmere grænsen for, hvad erhvervsfiskere opfatter som økonomisk bæredygtigt.

”Man synes i fiskerikredse, at det er fuldstændig vanvittigt, at her kan komme 10-20-30 tyske fartøjer op og ligge og fiske heroppe, og de er overhovedet ikke belagt med noget som helst. Man kommer kørende i busser for at komme op og ligge og fiske heroppe, altså som fritidsfiskere” (Sildetrawler, Sjælland)

”Der er mellem 200 og 500 joller ude hver dag om sommeren fra Bagenkop til Spodsbjerg med 2-3 mennesker i hver. Lystfiskerbådene fanger 35 tons hver. Det ville være rimeligt, hvis de skulle give en afgift for at få lov til at fiske, ligesom jægerne gør” (Konsumtrawler, Langeland)

4.5 Manglende rekruttering af unge fiskere

Problemer med manglende rekruttering af besætningsmedlemmer og unge skippere opfattes af fiskerne som en økonomisk trussel mod erhvervet. Faldende kvoter, overfiskede bestande, udsigterne til en ustabil økonomi, mange dage på havet og et job (erhverv), der konstant kritiseres og reguleres, er de væsentligste faktorer, der afholder mange unge fra at søge ind i fiskerierhvervet. Uden en ny generation, som er villig til at købe (overtage) de gamle fartøjer, kommer flere af de ældre etablerede fiskere i klemme, når de ikke kan sælge og få frigjort opsparringen i fartøjet.

”Mit største ønske var at få lov til at bygge et nyt skib, men det bliver for dyrt – for det gamle skib jeg har, det er umuligt at sælge for der er ingen, der vil have gamle både, fordi det kniber at få mandskab” (Garn, Vestjylland)

”Vi skal have nogle unge til at overtage – vi er i 60’erne” (Konsumtrawler, Bornholm)

Fiskerne erkender, at fiskeriet er umoderne i forhold de unges ønsker om mere frihed og bedre komfort på arbejdspladsen, men alligevel fremhæver de fleste dog forbedrede indtjeningsmuligheder som det forhold, der for alvor kan vende den negative udvikling i rekrutteringen af nye fiskere.

”Lige nu er økonomien for ringe. Den økonomiske risiko er for stor, og det er også svært at overbevise pengeinstitutterne” (Konsumtrawler, Sjælland)

”Problemet er vel egentlig også, at fisken egentlig ikke er steget ligesom diverse andre afgifter” (Snurrevod, Østjylland)

Interviewene peger på, at når skipperen planlægger sit fremtidige fiskeri, er han i stigende grad nødt til at overveje muligheden af ikke at kunne skaffe tilstrækkeligt mandskab. Dette gælder både på kort og langt sigt, hvorfor nybygninger og moderniseringer må indrettes sådan, at fartøjet kan sejles af færre folk eller måske af skipper alene, selvom det ville være mere fordelagtigt at have folk med om bord.

"Planen er, at det skal kunne styres af én mand, så er man mere uafhængig og kan fiske, når man har lyst" (Konsumtrawler, Sjælland)

"Der er penge i fiskeriet, hvis man kan få folk med om bord" (Konsumtrawler, Sjælland)

4.6 Støtte til fiskeriet

EU-støtte til nybygninger, moderniseringer og ophugning (f.eks. FIUF-programmerne) er et prekært emne hos flere af de interviewede. Selvom den enkelte kan se fordelene i at modtage støtte, er der en udbredt opfattelse af, at støtteordninger er skævvridende for konkurrencen, og det skaber et ubæredygtigt erhverv, som er afhængigt af ekstern støtte. Der er flere beretninger om de negative erfaringer med at modtage støtte. Man oplever måske blot at blive forgældet og få forringet sin økonomi i bytte for et mere effektivt fartøj, som ikke kan forrentes på grund af reducerede kvoter. Fiskerne føler sig imidlertid låst fast i en konkurrence, hvor de ikke tør sige nej til tilbud om støtte af frygt for at miste terræn til andre fartøjer.

"... jeg gav 2,9 mio. for denne her. Og det gav han (sælgeren af båden) ca. for sin nybygning også, han fik ca. 800.000 kr. i støtte, jo jeg fik ikke noget, den var jo brugt. Altså, det er jo skævvredet, han har jo et vældigt forspring på næsten 1 mio." (Konsumtrawler, Bornholm)

Den enkelte vil altid forsøge at få mest muligt ud af støtemulighederne. Ældre fiskere, som har svært ved at få solgt deres fartøj, argumenterer for at man skal kunne forlade erhvervet på en ærfuld måde med et økonomisk tilskud, mens de yngre fiskere, med årene foran sig, ønsker at støttemidlerne bruges på modernisering så de unge kan klare sig i konkurrencen mod de etablerede fiskere. Uanset om man taler med fiskerne enkeltvis eller i grupper, synes der at være enighed om, at hvis støtten skal væk, så skal den væk for alle fiskere på én gang, og det skal ikke kun være i Danmark. Samtlige EU-lande skal fratages muligheden for at støtte fiskeriet.

"Det mest bæredygtige der fandtes, det var jo, hvis du fjerner al tilskud og giver fiskeriet frit, fordi dem der gik på røven, de gik på røven, og så fangede man de fisk man kunne..." (Snurrevod, Østjylland)

"Esbjerg havn er ved at være tom, men alle de andre lande har jo ekspanderet, Holland har ekspanderet og Irland har ekspanderet, Skotland har ekspanderet, og Norge har ekspanderet, og svenskerne har ekspanderet helt vanvittigt inden for de sidste 5-6 år, så hvad redder det, at vi skærer ned i Danmark, når alle de andre lande de formerer deres flåder" (Industritrawler, Vestjylland)

4.7 Arbejdsforhold og sikkerhed

Teknologiske fremskridt med løftegrej, garnrensere etc. har forbedret arbejdsforholdene betydeligt og forlængt den periode (årække), hvor fiskeren kan forblive aktiv på havet.

”Nej i gamle dage, jo da var vi tre. I dag har vi tromler og sådan noget, det er blevet mere moderne. Det kan vi ikke med håndkraft, det var fandeme hårdt, for satan, da var det bøffer du” (Konsumtrawler, Læsø)

”... altså foreløbig så ødelagde jeg ryggen der i de første 12-13 år jeg fiskede, fordi jeg løftede alt for meget” ”Jamen så fik jeg sat en lille kran på jollen, sådan en kran. Ligesom der sidder på lastbilerne, og den bruger jeg så, ellers kan jeg ikke løfte noget mere” (Bundgarn, Østjylland)

Hvis fartøjerne fortsat skal kunne tiltrække kvalificeret mandskab, er det nødvendigt med løbende moderniseringer (f.eks. støj og løfteopgaver), som gør arbejdslivet om bord mere behageligt og mindre risikofyldt. Hårdt og risikofyldt arbejde er med til at nedslide besætningen og virker afskrækkende på unge, som ikke er bekendt med arbejdsvilkårene om bord.

”Selvfølgelig skal der noget nybygning til, fordi de kan jo ikke blive ved med at sejle rundt i gamle træbåde, det duer ikke. Der er hverken det ene eller det andet. Bad og toilet er der ikke noget af” (Konsumtrawler, Bornholm)

”Det er derfor, der blev et kæmpestort problem inden for garnfiskeri, som vi kan mærke nu også, at med mandskab om bord, fordi der er så meget arbejde med det rødspættegarn, og der er mange, der siger, at det vil de overhovedet ikke have noget med at gøre. Så går de over og tager en trawlhyre” (Garn, Vestjylland)

”Ja, man tjener da penge, men jeg arbejder også 3-4 gange så meget som almindeligt. Hvis vi siger 37 timer om ugen – sidst vi var ude, var vi ude i 3 døgn og det var bare en lille rejse” (Konsumtrawler, Bornholm)

Store investeringsomkostninger i kombination med de senere års ustabile kvoter gør det svært for den enkelte at langtidsplanlægge sit fiskeri. Det er blandt andet på den baggrund, at Individuelle (IK) og Omsættelige Kvoter (IOK) har været anbefalet som et forvaltningsredskab, der giver fiskerne mulighed for at strukturere deres aktiviteter mere hensigtsmæssigt, eftersom man med IK og IOK har mere forudsigelige kvotestørrelser fra år til år. Især ejerne af de større konsumfartøjer (sild og makrel) og industrifartøjer er fortalere for IK og IOK, mens skipperne på de mindre fartøjer frygter, at fiskeriet vil miste sin dynamik, og at der vil ske en kvotekonzentration hos de mest kapitalstærke fiskere, hvilket senere besværliggør det for andre at komme ind i fiskeriet.

Uanset, hvilket system den enkelte foretrækker, opleves de usikre kvoter som en betydelig barriere for at foretage de nyinvesteringer, som kræves for at man kan klare sig i konkurrencen.

”At springe ud i et millionprojekt, altså hvor politikken er, som den er. Du ved ikke, hvornår du får noget, og du ved heller ikke, hvornår de tager det fra dig igen” (Konsumtrawler, Sjælland)

"I dag er der aldrig nogle rigtig gode år..." Det betyder også, at der ikke er blevet bygget nye fartøjer, fordi man ikke kan tjene det ind" (Konsumtrawler, Langeland)

"Man skal måske fange dobbelt så stor mængde i dag for at få samme indtjening, men kagen er for borte til os alle sammen" (Rejetrawler, Nordjylland)

4.8 Kvotebegrænsning

De fleste er enige om, at det i kortere eller længere perioder må være nødvendigt med en begrænsning af, hvor meget fisk, der må hives op af havet. Hvorvidt det primære reguleringsinstrument skal være udtagsregulering (kvoter, rationer) eller indsatsregulering (f.eks. maskevidde, lukkede områder, motorstyrrelse, fartøjsslængde etc.), er der delte meninger om.

Om tilstanden af fiskeressourcerne ville være væsentligt anderledes uden de sidste 20 års kvotesystem, er det svært at svare på hertil er der for mange faktorer, som spiller ind. Men en ting synes dog sikker, nemlig at kvotereguleringen har ændret fiskernes adfærd og deres rationelle afvejning. Den normative forankring i lokalsamfundet og den sociale gruppe, som fiskerne tilhører, er med introduktionen af kvotereguleringen blevet erstattet af en mere ensrettet logik, hvor de økonomiske rationaler er styrende frem for de normative og kulturelle værdier (Jentoft, 1998). Alle er fokuseret på at få udnyttet sin kvoteandel fuldt ud, og man går mere stille med dørene end tidligere, hvis man er heldig at have et godt fiskeri. Mens man tidligere kunne blive enige om, at det nogen dage blæste for meget, så er det i dag normalt, at selv mindre fartøjer tager ud i al slags vejr for at sikre sin kvoteandel.

"Når noget kvoteres, så skal det sateme også fanges" (Konsumtrawler, Skagen)

"Hvis man bliver inde på kulingdage, risikerer man at blive sorteper" (Konsumtrawler, Sjøland)

Fiskeriadfærd er i høj grad styret af de kvoter, der tildeles for, hvor meget og hvornår der må fiskes. Mange af de interviewede fiskere mener, at myndighedernes planlægning af fiskeriet er for rigid og alt for ofte i uoverensstemmelse med, hvornår det rent praktisk bedst kan betale sig at fiske. Hvis fiskerne oplever, at reguleringerne tvinger dem til at bruge "unødig" tid og brændstof og slide mere på deres redskaber for at fange de samme fisk, som de ellers vil kunne fange nemmere på et andet tidspunkt, vil det med høj sandsynlighed have en undergravende effekt på forvaltningens legitimitet (Raakjær Nielsen og Mathiesen, 2001). Set fra fiskernes side, opfattes manglende komplementaritet mellem lov og praksis som en meningsløs økonomisk barriere, som skyldes inkompetence hos beslutningstagere.

"Kvotelort – ministeriet fisker efter kalender, vi fisker efter vejr og fisk" (Konsumtrawler, Langeland)

"Sommerstop er gift for alle, ikke bare for fiskerne. Stoppet passer heller ikke med torskens gydeperiode, der i den vestlige Østersø er om foråret i februar/marts" (Garn, Langeland)

Formuleringen i de gældende reguleringer har en direkte indvirkning på fiskernes investeringer i redskaber og fartøj. Overordnet investeres der i flere typer af redskaber ad gangen, ikke mindst for at man kan få lov til at deltage i flere forskellige fiskerier. I og med at kvotestørrelserne og de tekniske bevaringsforanstaltninger ændres fra år til år, må den enkelte overveje, hvorvidt han vil investere i nye redskaber, for at bevare sine muligheder, eller han vil satse på et andet fiskeri. Til stor frustration for mange, som blot ønsker at fortsætte med det, de er bedst til, nemlig at fange fisken og bringe den i land, er investeringer og økonomisk planlægning blevet en uigennemskuelig jungle, som kræver politisk fremsynethed og juridisk forståelse udover hvad, mange fiskere ønsker at beskæftige sig med.

”Det er den ene hovsa løsning efter den anden. Der er ingen baggrund i det de gør”
(Industritrawler, Nordjylland)

”I øjeblikket må vi kun fange 500 kg torsk om ugen. I de sidste uger er det gået fra 2000 kg til 2500 kg og så ned til 500 kg. Vi synes man i stedet burde have fordelt det. Her i december, hvor der er mange torsk, må man ikke fange dem” (Konsumtrawler, Langeland)

”De der fisker hjemme hele året vil gerne have strakt kvoten, mens de, der ligger ude i landet, gerne vil fange så mange som muligt tidligt på året, så de kan komme videre”
(Garn, Langeland)

”Men fra 1. maj kan vi ikke drive et rentabelt fiskeri mere. Derfor vil vi jo godt have lov til at fange nogle sild nu, for nu kan vi tjene penge på dem” (Konsumtrawler, Sjælland)

4.9 Flådestruktur

Mange af fiskerne pointerer deres afhængighed af en dynamisk flåde med forskellige fartøjer og fiskeriformer. Alligevel fremtræder der interessekonflikter mellem regioner og fartøjssegmenter, som kun bliver mere udtalt, når kvoterne strammes til. Bortset fra hos ejerne af de mindre lokalafhængige garnbåde og trawlkuttere (< 20 ton) synes der at være konsensus om, at hver fisker skal kunne opretholde sin frihed til at skifte mellem flere forskellige fiskerier rundt i landet. Den seneste diskussion om bl.a. Individuelle Kvoter (IK) har, især blandt ejerne af de mindre kystfartøjer, forstærket angsten for, at de skulle blive låst fast i et fiskerimønster (kvotemønster), som medfører stor afhængighed af enkelte arter, hvorved fiskerne bliver mere sårbare over for bestandsudsving på enkelte arter. Dermed ikke sagt, at fiskere per definition ønsker et fuldt fleksibelt fiskeri, hvor alle deltager i alle fiskerier. Østersøfiskerne er blandt dem, som helst så at flåderne blev reguleret med større hensyn til, at man baserer sin økonomi på et lokalt fiskeri (nær hjemmehavn).

Det modsatte synspunkt findes bl.a. hos ejerne af industrifartøjer og større konsumfartøjer med dobbelt eller 1½mands besætning, hvis størrelse og økonomi fordrer en højere omsætning og dermed adgang til de bedst tilgængelige ressourcer i flere danske farvande. De mange synspunkter og meninger kommer til udtryk i følgende citater.

"Der er vi ikke ovre. Vi er for store til at vende ind. Det er mere skibe fra Skagen til Hanstholm og Thyborøn, der driver lidt forskelligt ovre i Østersøen, og så er der 6-7-8 både her fra Esbjerg" (Industritrawler, Vestjylland)

"Fra 1. maj har vi nogle år været ovre at skulle fange en tobis..." (Konsumindustritrawler, Sjælland)

"Det er bindegalt, de store både har fisket deres årsmængde op på 11 uger, og så er de nødt til at gå i Nordsøen" (Garn, Bornholm)

"Sildene, de er jo også væk, dem har skawboerne jo taget" (Trawler, Bornholm)

"Kvoterne i Østersøen har været for små til, at det har kunnet betale sig at deltage" (Konsumtrawler, Nordjylland)

4.10 Behov for en differentieret flåde

Trods hård konkurrence og ressourceknaphed findes der hos mange af de adspurgte en opfattelse af, at deres egen og dansk fiskeris overlevelse afhænger af, at man bevarer en sammensat flåde. Især blandt fiskerne i de indre farvande er der bekymring for, at flådereduktionen gør fiskeriet mindre synligt i de traditionelle fiskerihavne, hvorved det bl.a. bliver sværere at tiltrække unge fiskere, foruden at det har en negativ effekt på turismen. Blandt ejerne af de større fartøjer på Vestkysten er man bekymret for, at en lille og ensartet flåde ikke vil have det nødvendige potentiale til vedvarende at fange de danske andele af TAC'erne og dermed sikre dansk fiskeris historiske fangstrettigheder fremover.

"De store både, det er ligesom dem, der holder gang i vores havn og smed og alting. Vi kan heller ikke undvære de små, de holder gang i det hele året igennem" (Konsumtrawler, Sjælland)

"Den flåde vi har i dag mener jeg passer til den danske flåde. Vi må heller ikke komme ret meget længere ned, for så kan vi ikke fange de mængder, som det er muligt" "... det er jo et spørgsmål om tid, hvis der kommer styr på torsken og alle de andre fiskearter, som er truet i øjeblikket, så har vi lige pludselig ikke flåden til at fange dem med" (Industritrawler, Vestjylland)

4.11 Nye ejerskabsformer

Erhvervelse af eget fartøj eller moderniseringer og nybygninger kan være en uoverkommelig økonomisk post for yngre fiskere, hvorfor man i stigende omfang ser fiskere gå sammen i anpartner for at realisere deres ambitioner. Det er især i havnene på Vestkysten og i Nordjylland, at den tendens synes at slå igennem. Fiskere i de indre farvande er mere forsigtige med at indgå partnerskaber og afviser typisk tanken med, at man ikke har tradition herfor og måske synes, at det er for besværligt. Der er også flere, som mener, at jyderne er bedre gearret til anpartsfiskeri, fordi de har større fartøjer og flere havdage. En gruppe sjællandske fiskere udtrykte det sådan her:

”Lige så snart der er mere end én som skal bestemme, så er det et problem”
(Konsumtrawler, Sjælland)

”Det er noget andet på vestkysten, du har et større fartøj og 1½ besætning, så den kan køre hele tiden. Det er en helt anden form for forretning, end vi har her”
(Konsumtrawler, Sjælland)

5 Biologisk bæredygtighed

De biologiske betingelser for et bæredygtigt fiskeri er først og fremmest, at der findes fisk i havet og tilstrækkeligt mange gydemodne individer til at bestandene kan reproducere. Nok så væsentligt må havmiljøet ikke være forstyrret i en sådan grad, at det truer bestandenes overlevelse. Forurening, fiskeri, naturlige udsving i fiskebestande og havmiljø samt klimaforandringer er de vigtigste determinanter for bestandenes tilstand. På kort og mellemlangt sigt er det de førstnævnte variable, som, gennem regulering og planlægning, kan justeres med henblik på at styre fiskebestandenes tilstand. Naturlige udsving og klimaforandringer er uden for rækkevidde for den almene fiskeriforvaltning, om end det er forhold som beslutningstagere og planlæggere må forholde sig til i sammenligning med andre faktorer.

Reguleringen af fiskeriet baserer sig langt hen ad vejen på anbefalinger fra biologer i Danmarks Fiskeriundersøgelser og ICES (International Council for the Exploration of the Seas). Den biologiske rådgivnings datagrundlag omfatter landingsdata, fiskeriindsatsdata og biologiske data om størrelse og alder af de landede fisk. Endvidere indsamles der oplysninger om fangster direkte om bord på fiskefartøjer, herunder en vurdering af omfanget af udsmid. Trods den omfattende dataindsamling er biologernes vidensgrundlag væsentligt forskelligt fra fiskernes forståelse, som baserer sig på en daglig praktisk kontakt med fisk, fiskeri, havmiljø og vejrforhold. Fiskernes ikke-videnskabelige forklaringer er vigtige brikker i den samlede forståelse, og der har også i de senere år været tiltag til at inddrage fiskernes viden og vurderinger. Desværre lider den slags undersøgelser under, at mange fiskere ofte har haft en oplevelse af, at deres informationer bliver brugt som argumentation for en yderligere begrænsning af fiskeriet. I de sidste 20 år har EU's fiskeri været kraftigt reguleret, uden at det har ledt til en synlig forbedring af fiskebestandene, hvilket blandt andet er årsag til at reguleringssystemet i dag mangler legitimitet hos erhvervets udøvere. De fleste fiskere anser dog biologernes arbejde som nødvendigt og trods modstand mod at ville deltage i bestandsvurderinger, viser nærværende undersøgelser netop, at der findes et udbredt ønske om at bidrage med fiskerierfaringer i debatten omkring udnyttelse af havets ressourcer.

5.1 Udsving i bestandene – hvilken rolle spiller fiskeriet

Tidligere var den enkelte fisker i højere grad afhængig af lokale bestandsudsving end tilfældet er i dag, hvor effektive søgeredskaber og mere mobile fartøjer gør det muligt at fange fisken i flere havområder, selv under ekstreme vejrforhold. Moderniseringen af fartøjerne muliggør en mere stringent planlægning af fiskeriindsatsen efter hvilke bestande, der er bedst tilgængelige og giver den bedste indtjening igennem sæsonen.

Bestandsudsving forekommer uanset, om der foregår et fiskeri på bestandene. I fiskeri på bestande med en kortvarig livscyklus, som f.eks. tobisfiskeriet, er fiskerne vant til de store udsving og er indstillet herpå. Selv i fiskerier efter f.eks. torsk, tunge og rødspætter, som har et længere livsmønster, er fiskerne indstillet på naturbestemte udsving som følge af temperaturændringer, isvinter, ændret strøm og saltholdighed.

"Fiskene bevæger sig anderledes fra år til år. En fiskeplads, der i mange år ikke har givet noget, kan pludselig give en god fangst" (Rejetrawler, Nordjylland)

I den fiskeripolitiske debat får fiskeriet ofte skyld for at drive rovfiskeri på bestande, der i forvejen er overfisket. Hvordan fiskere selv oplever fiskeriets rolle, og hvilke faktorer de ser som de væsentligste i forklaringen på de biologiske forandringer, vil komme frem i de følgende afsnit.

5.1.1 Fiskernes egen vurdering

De fleste fiskere kan blive enige om, at f.eks. torskebestandene i Østersøen (især den østlige Østersø) har været nedadgående i mange år og stadig befinder sig på lavt niveau, om end der berettes om store forekomster af torskeyngel i 2003. Der er mange forklaringer på bestandens nedgang, men de fleste af de adspurgte, både dem, som fisker i Østersøen det meste af året, og dem, som kun fisker der i starten af året, hævder, at udsvingene er naturbestemte, og at fiskeriet kun har en mindre betydning. Fiskerne kan berette om store og mindre bestandsudsving, enten fra den tid, hvor de selv har været med, eller fra tiden, hvor deres fædre eller bedstefædre var aktive fiskere. Bestandsudsving betragtes generelt som en naturlig del af det at være fisker, og man må derfor indstille sig på at fiske, når fisken er tilgængelig, og så acceptere mere tørre perioder.

"I midten af 1970'erne, der flyttede hele familien til Hanstholm, fordi min far ikke kunne få noget økonomi i fiskeriet her. Dengang var der ingen restriktioner, så det var jo ikke derfor, der har bestandene bare ikke været så gode" (Konsumtrawler, Sjælland)

"Torskebestanden er jo gået ned her i de senere år. Det er da fuldstændigt klart. Men jeg tror ikke, det er sådan, at de er fisket op... Det er simpelthen nogle forhold, måske ikke saltholdighed nok i vandet. Det er nok den vigtigste ting" (Konsumtrawler, Bornholm)

Foruden de årlige eller flerårige udsving på enkeltbestande er der flere beretninger om "langsomme" forandringer i form af indvandring af nye arter eller udvandring af gamle arter. Den overvejende holdning er i den forbindelse, at det er de naturgivne omstændigheder, der skaber forandringerne, og ikke fiskeriet.

"Efterhånden er torsken blevet mindre og mindre. Vandet er blevet varmere, måske er der kommet mere salt, for der er kommet flere fiskearter som tunger, kuller og mørksej" (Garn, Bornholm)

"Da min far kom med på havet efter krigen, da lå de oppe ved Læsø og fangede isinger, og der var ingen rødspætter i den sydlige del af Kattegat" (Snurrevod, Østjylland)

Selvom bestandsudsving tilskrives naturlige forandringer i strøm, saltholdighed, temperatur og den menneskeskabte forurening, så er fiskerne dog ikke blege for at erkende fiskeriets indvirkning på ressourcerne. Men af frygt for at tiltrække for meget negativ opmærksomhed til ens eget fiskeri og fartøjsgruppe, er det oftest de "andre" fartøjsgrupper og nationalflåder, som får skylden for den negative bestandsudvikling, som den ses gennem de sidste 20 år. Taler man med ejerne af de mindre konsumfartøjer (15 -25 tons), som f.eks. ligger og fisker efter torsk i Østersøen og hummer i Kattegat/Skagerrak, så opfatter de de større konsumfartøjer fra vestkysten som dem, der lægger det store pres på torskebestandene. Men ejerne af de større konsumfartøjer (70 -100 tons) tør også godt tale med om fiskeriets indvirkning på bestandene.

”For 15 år siden var der frit fiskeri efter industrifisk, sild og brisling. Før var der 30-40 stykker, der fangede industri i Kattegat, i dag er der måske 10. Samtidig har man bremsset indsatsen i fiskeriet, så vil jeg sige, at så er stammerne også kommet op igen” (Sildetrawler, Sjælland)

”Det er fiskernes egen skyld. Når du har et trawl, der går herfra og dertil, og du har 3000 heste. Kan du trække den igennem vandet, så er der sgu’ ingen, der kan smutte udenom” (Konsumtrawler, Bornholm)

Fiskere, som baserer deres fiskeri på lokale fiskepladser og/eller få bestande, er særligt følsomme over for forandringer i de lokale bestande og udtrykker derfor mindre tolerance over for indvirkningen fra andre fiskerier. For en bundgarnsfisker kan trawlfiskeri fra selv mindre eller mellemstore fartøjer (20-30 tons) opleves som en trussel.

”Min teori er jo, at fiskeriet er blevet så effektivt med trawlerne. Før 1987 var der ingen fremmede trawlere herude, nu ligger der 8-10-20. Når de slæber med det der, der er jo ikke noget, der ryger levende ud igen. ”...”De bestande der har været herude i Storebælt, de er der ikke mere” (Bundgarn, Fyn)

5.1.2 Jo mere der fiskes, jo flere er der

Efter hvad de fleste hummerfiskere beretter om, har bestandene det godt. Fiskerne hævder, at der bliver flere hummere, selvom fiskeriet på hummer øges. For en betydelig del af den danske flåde er hummerfiskeriet blevet det økonomisk bærende fiskeri op igennem 1990’erne.

”Der er begyndt at komme hummer til det sydlige Kattegat” (Konsumtrawler, Sjælland)

”Der er en stor bestand af hummer, fordi der ingen torsk er. Torsken er hummerens naturlige fjende” (Konsumtrawler, Vestjylland)

Nedgangen i fiskeriet på andre arter (mindre kvoter) i kombination med jævnt gode priser på hummer (75 kr./kg i 2000 – Fiskeriets bruttoindtjening, 2001) har imidlertid lagt et betydeligt pres på hummerbestandene i Kattegat, Skagerrak og Nordsøen. Konsumfiskere fra forskellige egne, som deltager i hummerfiskeri, beretter imidlertid om, at flere års intensivt fiskeri på hummerbestandene er begyndt at vise sig negativt.

”Hummermængden kan ikke bære fiskeriet. Det er blevet for effektivt. Hvis man fisker på et nyt område, er der store hummere til at begynde med, og de er uden rogn. Når der fiskes og hummerne bliver stressede, formerer de sig. Så bliver der flere, men de bliver mindre” (Konsumtrawler, Nordjylland)

I år (2003) er hummerfiskerne ramt af endnu en bekymring på grund af store lagre af jomfruhummer hos forarbejdningsindustrien, som har betydet et prisfald på over 20% (Fiskeriets bruttoindtjening, 2003).

5.1.3 Industrifiskeriet

Industrifiskeriet bliver fra tid til anden voldsomt kritiseret for bifangsterne af konsumarter som sild, kuller, hvilling og torsk. Det totale fangstvolumen af især tobis menes endvidere at erodere fødegrundlaget for flere kommercielle fiskearter samt for vigtige fuglearter langs den britiske østkyst. Engelske konsumfiskere og ornitologiske foreninger er meget aktive i kampen for at begrænse dansk industrifiskeri. Konsumfiskerne herhjemme og danske fiskere generelt er mere forsigtige i deres kritik af industrifiskeriet, og der er heller ingen af de adspurgte, som giver udtryk for, at deres fiskeri er negativt influeret af industrifiskeriet.

Konsumfiskernes bekymring for industrifiskeriet går mere på at flere af industritrawlerne (især de ældre både) i de senere år har rigget om til konsumfiskeri, især hummerfiskeri. Konsekvenserne af, at et enkelt større fiskeri som f.eks. industrifiskeriet eller torskefiskeriet (torskekassen i 2001) bliver begrænset, er en dominoeffekt, hvor flådens fiskeritryk blot flyttes fra et fiskeri til et andet. Torskefiskere, hummerfiskere og rejefiskere (Skagerrak/Kattegat) er blandt dem, som føder sig presset af udviklingen og derfor selv må søge nye fiskerimuligheder på andre i forvejen pressede bestande.

Isoleret set betragtes industrifiskeriet som værende inden for biologisk sikre rammer, om end det anbefales, at man tager hensyn til problemer med bifangst og indvirkning på andre arter (ICES, 2000). Ikke desto mindre møder man bekymrede miner inden for industrifiskeriets egne rækker, som oplever, at fiskeriet er blevet for intensivt på f.eks. blåvilling, samt at der foregår et decideret undermålsfiskeri på tobis.

”Vi har tradition for at fange små blåvillinger på norskekanten og norden om soklen op på den nordlige del oppe ved Shetlandsøerne, og nede ved Hebriderne, men det har ikke kunnet lade sig gøre de sidste 2-3 år pga. det enorme pres, der er på moderfisken, før de får lov til at gyde” (Industritrawler, Vestjylland)

5.2 Flere deltager i de samme fiskerier

Indtjeningsmuligheder, fangstsæsoner og traditioner er bestemmende for flådens fiskerimønster. Rationer, bestandenes migrationsmønster samt vejrforhold er bestemmende for, at store dele af konsumflåden følger det samme fiskerimønster gennem året. I første kvartal koncentrerer flåden sig i det målrettede torskefiskeri i de indre farvande – især i Øst ersøen, mens andet kvartal og fremefter er koncentreret omkring hummerfiskeriet.

”I de første måneder af året deltager 1000 fartøjer i torskefiskeriet” (Konsumtrawler, Bornholm)

Fiskere, som ikke har hjemhavn i Østersøregionen foretrækker at opfiske deres torskeration i løbet af en kort og intens periode først på året, så de kan koncentrere deres aktiviteter i andre fiskerier. De lokale Østersøfiskere foretrækker derimod, at torskerationerne fordeles over et længere forløb og dermed sikrer et kontinuerligt fiskeri over året. Lokalt orienterede fiskere beklager, at de er presset og har det sværere med at fange deres rationer i de perioder, hvor flåden koncentrerer sig i ”deres” områder.

”Set fra en vestkystfiskers synspunkt, han vil gerne have, at vi fanger mange torsk i de 3 første måneder af året, men det er de måneder, hvor det er dårligt vejr i Nordsøen, hvor vi gerne vil holde lidt igen og have til lidt mere af året” (Konsumtrawler, Sjælland)

”Når de større fartøjer tager i Nordsøen så får vi mere fred til at fiske torsk”. Vi fisker hummer i Kattegat fra forår til årsskiftet. Før var der ingen større både i det fiskeri, men efter torskekassen er der nu tidligere industritrawlere og større konsumtrawlere (Konsumtrawler, Sjælland)

Der er ingen som hævder, at det giver nogen længerevarende biologisk effekt i form af forringede fangstmuligheder i de efterfølgende måneder, at flåden koncentrerer sig på lokale bestande i perioder. Trods den, i flere år, svækkede torskebestand i Østersøen, hævder de adspurgte Østersøfiskere, at de vil kunne fiske torsk hele året, hvis blot de fik rationerne til det.

5.2.1 Udenlandske fiskere

De adspurgte fiskere bebrejder udenlandske fiskere for at drive overfiskeri på de fælles europæiske bestande. Især de hollandske bomtrawlere anklages for at udpine havet for samtlige arter i de områder, hvor de opererer. De britiske konsumfiskere kritiseres for deres udsmid af kuller og især hvilling, som ifølge danske industrifiskere resulterer i en fiskedødelighed langt højere end den, som foregår ved bifangst i industrifiskeriet. I fiskeriet på tobis i Nordsøen er det svenskerne, som bebrejdes for at underminere bestandene gennem deres fangst af undermålstobis tidligt på sæsonen. Østeuropæiske fiskere står også for skud, hvilket blandt andet bliver belyst i senere afsnit.

5.3 Udsmid

Udsmid af fisk opfattes af fiskerne generelt som umoralsk og som spild af ressourcer (Raakjær og Mathiesen, 2001). Selvom det, teknisk set, ikke er ulovligt at smide fisk ud, har mange det svært med at tale om udsmid. Det er med en grad af stolthed, hvis en fisker kan berette om fiskeri uden udsmid.

Ligesom industrifiskeriet, kritiseres konsumfiskeriet for overudnyttelse af fiskeressourcerne. Oplevelsen af de biologiske konsekvenser ved det moderne fiskeri varierer, alt efter hvem der udtaler sig, og hvilket fiskeri vedkommende deltager i. Selvom den enkelte ser det som direkte spild af ressourcer og derfor helst undgår udsmid, erkender man dog, at det foregår i betydeligt omfang. Der vil uundgåeligt foregå en sortering af fisk på havet, så længe man får flere penge for nogle størrelser og arter frem for andre. Jo større prisforskelle på målarter og størrelser, jo stærkere er incitamentet til sortering og udsmid. Men mange føler sig bondefanget af tekniske bevaringsforanstaltninger og kvoter, som foranlediger til udsmid og et mere intensivt fiskeri (olympisk fiskeri) i perioder, hvor man ellers traditionelt har et mere afdæmpet fiskeri (f.eks. dage med hårdt vejr). Flere af forklaringerne, som har været fremme i nærværende undersøgelse vedrørende tilsigtet og utilsigtet udsmid, understøttes af specifikke undersøgelser af udsmid i dansk fiskeri (se bl.a. Fiskeritidende 14. marts 2003).

”Der er ligeså meget discard, som det der bliver landet” (Konsumtrawler, Nordjylland)

”Når der bliver landet 2 tons rødspætter, er der reelt blevet fanget 7 tons” (Snurrevod, Nordjylland)

”Udsmid er især i et problem i tungefiskeriet” (Konsumtrawler, Sjælland)

”... hvor de kunne bruge 20%, så selv om de skulle smide de 80% ud, det var de ligeglade med” (Bundgarn, Fyn)

”Jo mere kvoten bliver sat ned, jo mere udsmid” (Konsumtrawler, Nordjylland)

”Selvom der er torskestop – du er stadig på havet 7 dage om ugen, du tager dem måske ikke med ind, men så smider du dem ud” (Snurrevod, Østjylland)

”Når de får de der 4 og 6 trawl, så er du godt klar over, at du fanger noget mere, så smider du lige så mange ud ved siden af” (Konsumtrawler, Bornholm)

Fordi det er stik imod fiskernes fornuft og etik at skulle smide fisk ud, er der flere, der kompenserer for lovkravene ved at omskrive/fordele deres fangster til andre perioder og områder. Det forekommer også at rationer fordeles mellem fartøjerne, så man på papiret lader andre fange de mængder, man får tildelt. Så længe lovgivningen ikke tag er hensyn til fiskernes grundlæggende motivation for at søge en god fangst og fange fisken, når den er tilgængelig, så vil der være uoverensstemmelse mellem lov og praksis.

”Der er ingen, som smider fisk ud, man omskriver eller giver til hinanden” (Konsumtrawler, Sjælland)

5.3.1 Havnadage

Et aktuelt eksempel på lovgivningens utilsigtede konsekvenser i forhold til at støtte en bæredygtig og rationel udnyttelse af ressourcerne er introduktionen af havdageregulering i 2003. Fiskere fra vestkysten gav følgende fork laring på problemet: Når en fisker eksempelvis tildeles 13 havdage pr. måned, hvor han må fange torsk, og hvor sejltid tæller som havdage, så vil han motiveres til at blive på havet længst mulig for ikke at spilde havdagetid på sejltransport til og fra hav n. Resultatet bliver en lavere kvalitet af fisk, jo længere tid skibet er ude, foruden at chancen for udsmid øges, fordi gevinsten ved at frasortere ”gammel” fangst øges, jo længere tid skibet er på havet (6 dage gamle fisk kan blive smidt ud til fordel for 1-2 dage gamle). Havnadesystemet i fiskerireformen 2003 har kun været aktuelt hen imod afslutningen af undersøgelsen, og det er derfor begrænset, hvor meget emnet har været berørt i undersøgelsen.

5.4 Redskabernes indvirkning på havmiljøet

Blandt snurrevod- og garnfiskere, som opererer lokalt, møder man ofte en mere kritisk holdning til den måde konsumfiskeriet generelt drives på i dag og har været drevet i de senere år. Udvikling af bestemte redskaber og fangstkapaciteten i moderne fartøjer opleves som en trussel mod ressourcegrundlaget for visse lokale fiskerier.

"Bobbinstrawl har taget alle småfisk her, det er der bare ingen, der snakker om" (Garn, Nordjylland)

Trawlfiskere i de indre farvande fremhæver brugen af åletrawl som en særlig faktor, der truer overlevelsen af torskeyngel i bestemte områder og dette på trods af, at det er ganske få, som driver den slags fiskeri.

I de senere år er der sket en teknologisk udvikling af f.eks. 2, 4, 6 op til 8 trawl pr fartøj, som forøger fangstvolumen og indtjening pr. fangstrejse betydeligt. Både fiskere, der selv bruger systemerne, men nok især dem, som endnu ikke har investeret i flertrawlsystemer, mener at den slags teknologi er så effektiv, at det uundgåeligt leder til overfiskeri.

"Fiskeritrykket bliver for stort, når man kommer med de nye 4-6 trawl" (Konsumtrawler, Nordjylland)

"Man er tvunget til at være med i den nye teknologi, hvis man ikke vil falde bagud. Men der burde være en regulering på f.eks. nye 4 og 6 trawl" (Konsumtrawler, Sjælland)

"Der er ikke kvote nok til at bære en investering i nye trawl" (Konsumtrawler, Nordjylland)

5.4.1 Spøgelsesgarn

Tab af garnredskaber, de såkaldte spøgelsesgarn, kan være et problem i og med, at de står og fisker videre i lange perioder. Med tiden bliver flere af dem dog begroet med brunalger eller slået ned af strøm så de mister fangstevnen. Især de baltiske fiskere kritiseres for at have efterladt mange redskaber, om end flere kan fortælle om danskernes medansvar for omfanget af tabte og udsmidte garnredskaber i Østersøen såvel som i andre farvande. Der er noget delte meninger om problemets omfang og reelle betydning for fiskeriet.

"En gang lå vi i Nordsøen ved Nordsøbanken. Vi skulle slæbe igennem en rende – og så sagde han: "der er fandeme ingenting". Der var 80 kulmulegarn som lå i en stor klump, hvor der sad døde krabber og fisk i" (Konsumtrawler, Bornholm)

"Spøgelsesgarn er ikke noget stort problem i Nordsøen. Der er så meget strøm, at de hurtigt går til bunds" (Konsumtrawler, Vestjylland)

"Det er ikke galt med spøgelsesgarn. Vi mister stort set kun garn, hvis en trawler slæber ind i det" (Garn, Langeland)

"Torskegarnet er den største synder. F.eks. har østlandene mistet 300-500 båsninger hvert år, som står og fisker, og hvor der er brunalger i" (Konsumtrawler, Bornholm)

"Det er et kæmpeproblem ovre ved de baltiske lande. Danske fiskere har en høj moral, men der er selvfølgelig altid brodne kar" (Konsumtrawler, Sjælland)

Omfanget af spøgelsesgarn menes generelt at være på retur. Stigende priser på redskaber i forhold til indtjeningsmulighederne i fiskeriet menes at have gjort flere fiskere bevidste om gevinsten ved genbrug og reparation af redskaber. Nogle hævder, at danske fiskere generelt er blevet mere opmærksomme på konsekvenserne af spøgelsesgarn og forurening i det hele taget. På det seneste har der været initiativer med opsamling af garn fra bl.a. de svenske søfartsmyndigheder.

5.5 Påvirkning af fugle og havpattedyr

I de senere år har der været en stigende opmærksomhed på fiskeriets indvirkning på andre arter, herunder fugle, hvaler og sæler. Internationalt set har der været særlig fokus på industrifiskeriets påvirkning af især fugle (bl.a. riden) pga. store fangster af tobis, som udgør en vigtig del af fuglenes fødegrundlag. Debatten har været og er stadig særdeles ophedet og stærkt politiseret af de mange interessegrupper og statsinstitutioner, som tager del i diskussionen.

Industrifiskerne hævder, at deres fiskeri foregår på så dybt vand og så langt til havs, at det ikke er en trussel mod havfuglene langs den engelske østkyst. Områder, der er lukket for fiskeri (Wee-bankie lukket fra 1999 som forsøg), opfattes mere som politiske studehandler end som biologisk videnskabelige tiltag. De interviewede industrifiskere mener generelt, at der ikke er begrundelse for at opretholde f.eks. Wee-bankie (tobiskassen) og sperlingkassen, men erkender den politiske nødvendighed herved, af hensyn til industrifiskeriets legitimering i EU-sammenhæng.

"Tobisreguleringen kører på fuglehensyn og ikke på realiteter" (Industritrawler, Vestjylland)

Den omfattende sæddød i sommeren 2002 blev ikke mødt med samme sorg blandt fiskere som i flere medier. Fiskerne står generelt alene med deres opfattelse af sæden som et forstyrrende element, der blot ødelægger både garn og f. angst. Med det natursyn kan det være svært for den enkelte fisker at forstå hvorfor der skal udvises særlige hensyn, når sæden tilsyneladende forekommer i store tal der, hvor han færdes.

"I de kommende år vil vi se en population af sæler – der har aldrig været så mange i menneskets historie, og det samme gælder for hvaler" (Not, Nordjylland)

"Og sæler har smukke øjne. Åh gud så søde de er. Ingen tænker på, hvor aggressive de er" (Not, Nordjylland)

Ligesom fiskerne kan berette om store forekomster af sæl, er der en udbredt oplevelse af, at skarven trives og absolut ikke lider under fiskeriet, men tværtimod findes i større tal end nogensinde. Garn- og bundgarnsfiskere har problemer med, at skarven spiser af de fangne fisk, mens garnene står. Der kan være tale om omfattende og værdifulde tab, især når fuglene angriber flere fisk ad gangen. Frustrationen over både skarver og sæler er ikke noget nyt fænomen. Der findes lignende beretninger fra starten af det 20. århundrede, men dengang havde man tilladelse til at skyde dyrene. I dag er det forbudt at skyde sæler, men til fleres glæde har der været introduceret forsøgsordninger med beskydning af skarv.

"Det er den grimteste fugl, der findes. Han æder ligeså meget som Kattegat-kvoten. Man skal skyde dem... ja eller stikke hul på æggene" (Konsumtrawler, Læsø)

"Hvis man går lidt tilbage i tiden, var der ikke så mange sæler i Kattegat, som der er i dag. Der var heller ikke så mange skarver" (Konsumtrawler, Sjælland)

"Det, der lever bedst langs kysten i dag, det er strandkarper og skarver" (Konsumtrawler, Sjælland)

"Selvfølgelig skal der være skarv. Men der skal ikke være 150.000, og det er der i øjeblikket" (Konsumtrawler, Sjælland)

Fiskerne oplever den store interesse for beskyttelse af fugle og havpattedyr som, at miljøorganisationer og ornitologiske foreninger, uden økonomisk risiko, har opbygget uforholdsmæssig stor magt over for politikere og blot bruger fiskeriet som case, fordi det er synligt at ramme fiskerne politisk og i øvrigt er oplagt at fremstille dem som egennyttige. Fiskerne så hellere, at beslutningstagerne ville kigge på miljøsyndere som f.eks. offshore industrien i Nordsøen.

Fiskernes tillid til miljøorganisationer som Greenpeace, Verdensnaturfonden, Royal Society for Protection of the Birds (RSPB) er svækket med årene, ikke mindst pga. af sager, hvor der har været direkte fysisk konfrontation med miljøforkæmpere (Greenpeace). Muligheden for en fredelig dialog mellem de to parter bliver ikke bedre, når fiskeriet samtidig presses med mindre kvoter.

Den danske organisation "Landsforeningen Levende Hav" (LLH), med et lille medlemstal (ca. 290 medlemmer i 2001, www.levendehav.dk), omtales ligeledes sjældent i venlige toner blandt andre fiskere. Hvorvidt det er en principiel modstand over for LLH's ideer, eller om det er fordi fiskerne føler sig uretfærdigt behandlet af myndigheder med kvotebegrænsninger og derfor har svært ved støtte op om yderligere regulering, er et ubesvaret spørgsmål. Interviewundersøgelsen indikerer, at der hersker en grundlæggende frygt for, at hvis man bidrager med forslag til regulering, vil det blot blive brugt af myndighederne som argument for yderligere begrænsninger. Ikke desto mindre hersker der en tro på, at hvis der kan opbygges en tættere dialog med biologerne, så vil det i højere grad være muligt at indrette reguleringen efter fiskeriets praksis.

5.6 Forurening

Forurening scorer højt på listen over faktorer, som har en negativ indvirkning på fiskebestande og havmiljø. Det generelle indtryk fra interviewene er, at forurening menes at have ligeså stor og til tider større indvirkning på bestandene end fiskeritrykket. De enkelte fiskere og Danmarks Fiskeriforening gør også løbende opmærksom på afstrømning fra landbrug, spildevandsforurening og seismiske skydninger (olieeftersøgning) som de væsentligste miljøtrusler. Holdningen er, at hvis man skal gøre en seriøs indsats for at genoprette bestandene, så er det utilstrækkeligt kun at justere på fiskeriet. Det er afgørende, at beslutningstagerne i stigende grad stiller miljøkrav til offshore og landbaseret industri samt landbruget.

"Torsken er et flokdyr, mens den yngler. Hvis man forstyrrer den i denne periode, vil den ikke kunne yngle. Det gælder både i forbindelse med seismiske undersøgelser og fiskeri" (Snurrevod, Nordjylland)

“Der er jo de der seismologiske skibe, der sejler rundt og skyder, der har vi set, at hvis der er fisk i området, og de kommer og begynder og skyde, så er fisken væk” (Not, Nordjylland)

I et historisk perspektiv fremhæves forureningen fra de polske og tyske floder som hovedårsager til lokale nedgange og forandringer i fiskebestandene (fiskeflugt til andre områder og vandlag). Bortset fra seismik og offshore er forureningsproblemerne ikke de centrale emner i fiskernes beretninger, og den gennemgående attitude synes også at være, at så længe man kan tjene penge på sit fiskeri, ved evt. at flytte sin indsats til andre områder, er forurening ikke noget væsentligt problem. Selvom fiskerne er på havet det meste af tiden, kan det være svært for dem at forholde sig til betydningen af forurening, medmindre de kan observere en direkte sammenhæng mellem forureningskilde og indvirkning på miljøet

”Alt muligt selvfølgelig - noget kemisk. Der er ikke noget at se på fiskene. Det er der ikke. Dem vi fanger, det er fine ål. De, der er forurenede, er dem, der ligger ude på bunden, dem ser vi slet ikke” (Bundgarn, Sjælland)

”Iltindholdet og forureningen regulerer sig selv. Torsken flytter sig derhen, hvor ilten er. Hvis der virkelig var stor forskydning i balancen, så ville man se en langt større koncentration af fisk i de iltrige områder” (Konsumtrawler, Bornholm)

”Det er olieindustriens skyld, med alt det der over hele verden i dag, petroleumslamper der står og brænder ude i Nordsøen og i Golfen... det har jo en virkning på havtemperaturen, den er steget” (Not, Nordjylland)

5.7 Fiskernes bestandsvurdering

Fiskernes vurdering af fiskebestandene hænger sammen med, hvad de ser i deres fangster og hvad de hører og ser hos andre. Gennem deres arbejde er fiskerne hele tiden ajour med ændringer i fangstsammensætning, størrelser på fisk, fiskenes foretrukne levesteder, ind- og udvandring af arter, gydeperioder og yngelforekomst. Fiskernes viden følger en anderledes systematik end biologernes dataindsamling. Grundlæggende har fiskerne en holistisk tilgang og ser først og fremmest bestandsudsving som et resultat af naturlige udsving i havmiljøet og som en konsekvens af arternes interaktion. Man møder derfor ofte synspunkter om, at fiskeriet kan og bør reguleres ved, at man skiftevis lægger pres på bestemte bestande for at forbedre vækstmuligheden for andre bestande.

”Jeg tror altså, at jo mere man tager, jo mere laver naturen, selvfølgelig inden for rimelighedens grænser, men nu silden, nu har de rigtig været efter den, der er en utrolig masse sild i Nordsøen” (Industri/konsumtrawler, Vestjylland)

”Det er også historisk bevist.. torsken har kun været oppe i dem der 150.000 tons i gydebiomasse 2 gange inden for 30 år, og det har været dem to gange, hvor silden har været nede” (Konsumtrawler, Nordjylland)

De fleste synes at have en god fornemmelse for, hvad de forskellige fiskearter lever af, hvor de lever, og hvornår de gyder. Selv oplever fiskeren, at han besidder en værdifuld viden, som ofte er

mere præcis end biologernes anbefalinger, hvorfor de fleste heller ikke har biologiske betæneligheder ved at gå imod den biologiske rådgivning.

Regelovertrædelse er langt fra kun et spørgsmål om nyttemaksimering, men i høj grad også en konsekvens af, at reguleringerne opfattes som ineffektive og meningsløse i forhold til at beskytte bestandene (Raakjær Nielsen og Mathiesen, 2001). Mistilliden bliver ikke mindre af, at mange oplever de biologiske anbefalinger som væsentligt forsinkede i forhold til hvilke data, de er baseret på

"Den der Dana, de undersøgelser, de er fandeme for gamle" (Industritrawler, Nordjylland)

"Pludselig som man hopper med på den med biologerne, så sker der en omrokering ikk'? Bedst som man er blevet enige om, at der ikke er fisk i et område, så er de der igen" (Sildetrawler, Sjælland)

"Hvis bare biologerne ville snakke med fiskerne" (Trawler, Langeland)

6 Social bæredygtighed

Den europæiske fiskeriforvaltnings overvejende fokus på de biologiske og økonomiske forhold nedtoner umiddelbart betydningen af de sociale omstændigheder, og i hvilken grad fiskerierhvervet er styret heraf. Normer, traditioner og kommunikation er væsentlige forklaringer på hvordan den enkelte fisker tænker og handler. Opbakning fra kolleger, venner, familie og lokalsamfund er central for at få tilværelsen som fisker til at hænge sammen - ikke mindst når man er på havet i dage- eller ugevis og måske fisker langt fra hjemhavnen. Det rent fiskeritekniske i at finde og fange fisken samt succesgraden i de økonomiske overvejelser vedrørende investeringer i redskaber og fartøjer er betinget af, at den enkelte fisker opererer i en faglig og social kompleksitet, hvor han kan udveksle information med andre. Selvom flere fiskere, mere eller mindre frivilligt, arbejder alene på deres kuttere, er der et klart ønske om at fremstå som en dygtig og innovativ fisker i forhold til andre. Sociale sanktioner (anseelse, tab af anseelse, udelukkelse eller påtale) virker ligeledes i forhold til at sikre regeloverholdelse samt at opretholde en "høj" moral vedrørende f.eks. udsmid eller kvalitet/hygiejne i behandlingen af fisk. Myndigheder og beslutningstagere har kun i begrænset omfang mulighed for at påvirke den kollektive moral, hvis der først er sket en underminering af forvaltningens legitimitet i forhold til reguleringer og beslutningsprocesser. Regeloverholdelse er kun svagt belyst i samtalerne med fiskerne, men betydningen af normer i forhold til fiskeriadfærd, regeloverholdelse og dermed ressourcenyttelse har været undersøgt i et tidligere samarbejdsprojekt mellem IFM, DFU og Fødevareøkonomisk Institut (SJFI) (Raakjær Nielsen og Mathiesen, 2001).

Manglende rekruttering af mandskab og nye skippere er et velkendt fænomen, især i de mindre havne. De unge fravælger fiskeriet på grund af bedre jobtilbud på land. Målt i forhold til hvor meget tid man skal være til havs og er væk fra familie og venner, er det kun de færreste uden for fiskerierhvervet, der ser det som en mulig, endelige attraktiv, levevej. Skrantende indtjening og til stadighed mere omfattende reguleringer og kontrol får de negative holdninger frem hos de fleste fiskere, hvorved potentielle fiskere lader sig skræmme over i andre erhverv. De tilfælde, hvor det i højere grad lykkes at motivere de unge, er som regel i lokalsamfund, hvor fiskeriet spiller en vigtig rolle, økonomisk og kulturelt. Den unge mand, der ønsker at blive fisker, har mere mod på at tage udfordringen op, hvis han oplever et sammenhold og en opbakning fra de øvrige fiskere. Friheden i at være skipper om bord på eget fartøj, spændingen og uvisheden ved at være jager kan stadig virke tiltrækkende og kan i nogen grad kompensere for de begrænsninger, som fiskeriet er underlagt. Strammes reguleringerne for hårdt begrænses mulighederne for dem, som ønsker at tjene godt gennem hårdt arbejde. Muligheden for at kunne lande en særlig god fangst er et vigtigt socialt og økonomisk element i fiskeriet. Hvis man modarbejder jagermentaliteten og fratager fiskerne chancen for en god gevinst, fratager man dem samtidig initiativet til at være produktiv og innovativ.

6.1 Behov for kolleger - kommunikation og samarbejde mellem fiskere

De mange fartøjer i den danske flåde har med hver deres skipper og besætning deres særlige interesser og opfattelse af, hvordan fiskerierhvervet bør udvikles. Den umiddelbare opsplittning i mange mindre arbejdspladser (fartøjer med 1-5 medarbejdere) dækker over de stærke sociale relationer, der reelt knytter sig til udøvelsen af et produktivt fiskeri. Havet er stort og foranderligt, og det kan være en betydelig udfordring altid at skulle være effektiv i at finde fisken - selv med moderne hjælpemidler. Derfor vælger de fleste at samarbejde med andre i deres søgen efter fisk. Samarbejdet kan være mere eller mindre struktureret, enten i form af direkte

informationsudveksling om gode fangstpladser, eller ved at man imiterer de meste succesfulde skippere i deres fiskeriadfærd.

”Man skal være en utrolig god fisker, hvis man skal klare sig uden makkere”
(Konsumtrawler, Nordjylland)

”Du kan jo nok ikke fiske på sådan en havn her alene, det tror jeg ikke på. Den ene trawler her, han fisker også fra Thyborøn. Du skal helst have lidt makkere for at begå dig hele tiden, du kan hjælpe en anden, og han kan hjælpe dig” (Snurrevod, Vestjylland)

”Tidligere dækkede man over, hvor man tog hen. Nu hvor der ikke er så mange snurrevodskuttere tilbage, gælder det om at holde hinanden informeret, så man kan afdække havbunden sammen” (Snurrevod, Nordjylland)

Det er essentielt for den enkelte skipper og hans besætning at operere blandt fiskere, som mo tiverer og inspirerer og ikke mindst er kilde til værdifuld information om, hvornår og hvor der findes de bedste fangstmuligheder. Informationen vil typisk genereres i eksklusive grupper (James Wilson, 1990), hvis adgangsbegrænsning styres af, at man gør sig fortjent til information gennem loyalitet, og ved selv at bidrage med information ind imellem.

”Vi står ikke og øser af vores viden til hvem som helst og slet ikke til nogen, som er dovne” (Industritrawler, Nordjylland)

Afhængigheden af andre fartøjer varierer mellem de forskellige fiskerier og typer af fiskere, men de fleste er grundlæggende interesserede i, hvad andre fiskere foretager sig. Succesfulde fiskere med god økonomi og gode fangster beretter ofte om, at de netop er succesfulde, fordi de jævnligt udveksler information med andre og forstår at bruge den. Selv lokale dagfiskere med et forholdsvist fast fiskerimønster fra år til år er på vagt efter gode tips om nye muligheder.

”En god fisker, det bliver man generelt af at lytte og af at have gode makkere”
(Konsumtrawler, Nordjylland)

Havnen er et centralt omdrejningspunkt i fiskernes hverdag. En velfungerende havn med gode servicemuligheder er et godt grundlag for at holde fast i de fartøjer, der allerede findes i havnen, og måske lokke nye fartøjer til. En differentieret sammensætning af fartøjer med forskellige servicebehov er med til at holde gang i havnens fødegevirkninger og dermed sikre grundlaget for, at især de mindre fartøjer, som er hyppigere brugere af hjemmehavnen, kan eksistere.

”De store både, det er ligesom dem, der holder gang i vores havn og smed og alting. Vi kan heller ikke undvære de små både, de holder gang i det hele året” (Konsumtrawler, Sjælland)

En aktiv havn er udgangspunktet for etablering af sociale og arbejdsrelaterede netværk, hvor fiskerne kan udveksle information og låne redskaber og mandskab af hinanden. Ophugninger og konkurrencer truer eksistensen af især de mindre havne. Tendensen hertil bliver forstærket af, at mange fiskere efterhånden driver et ”nomadefiskeri” langt fra hjemmehavnen. De fiskere, der er tilbage i de små havne, og de unge, der vil være fiskere, må i flere tilfælde enten opgive eller flytte til en større

havn, uanset at de faktisk leverer kvalitetsfisk på basis af et lokalt fiskeri. Enkelte mindre havne klarer sig trods denne udvikling, hvilket Thorup Strand bl.a. er et godt eksempel på

”De unge, der vil fiske, søger til Vestkysten, i Bagenkop er det ikke attraktivt nok”
(Konsumtrawler, Langeland)

”Hvide Sande er mere fleksibel, de har mindre både end i Esbjerg. I Esbjerg er de unge søgt over i industrifiskeriet, og de gamle er holdt op” (Konsumtrawler, Vestjylland)

”Nu har vi lige set rædslen på væggen, hvor man siger, at 240-250 fartøjer vil blive hugget op, hvis der kommer en ny ophugningsrunde. Det er små havne som vores eller mindre, hvor det er små 10-15-20 tons, som egentlig fanger rigtig god fisk til supermarkedet, som virkelig lander en dagsfanget frisk fisk. Det er dem, som ryger”
(Konsumtrawler, Sjælland)

Fiskerne er bevidste om deres sociale tilknytning og forsøger at støtte hjemhavnene gennem landing af fisk til den lokale fiskeopkøber og fælles indkøb af redskaber. Etablering af et fiskerejet fiskesalg har netop hjulpet til at opretholde havnens omsætning gennem at kunne give de lokale fiskere en favorabel pris for deres fisk.

”Filetfabrikken har været afgørende for fiskeriet. Den har gjort, at man har fået bedre priser. Den blev bygget i begyndelsen af 1990’erne...” (Konsumtrawler, Langeland)

”Vi havde jo for mange år siden den klods om benet, at al fisk skulle køres herfra til Nordjylland, når det hed sild. Det er nu 14 år siden, at vi fik stablet økonomi og vilje sammen fra forskellige fiskere, til en sildefabrik. Det er jo et godt aktiv til sådan en lille, privatejet havn” (Konsumtrawler, Sjælland)

”Og så i 1987 har vi selv fået en indkøbsforening med garn, som også er fiskerejet, så vi selv får lavet alt det garn...” (Garn, Vestjylland)

En levende havn med mange fartøjer signalerer tillige optimisme og virker mere indbydende på unge, som overvejer at blive fiskere. De mindre havne er med færre fartøjer mere følsomme over for reduktioner i flåden i forhold til at kunne tiltrække nye fiskere. Dermed ikke sagt, at rekrutteringen nødvendigvis er dårligere i en mindre havn - blot at det er centralt, at der findes økonomisk opbakning og et kollegialt netværk, som støtter op om dem, som overvejer at etablere sig som fisker.

6.2 Nye fiskere - opstart med stort eller lille fartøj?

Det at skulle starte op som fisker i dag kræver for de fleste en betydelig økonomisk indsats, som fordrer lave omkostninger eller gode indtjeningsmuligheder gennem tildeling af lønsomme kvoter. Med de stadig begrænsede kvoter er det svært at forrente købet af et større fartøj, hvorfor fortalere for større fartøjer argumenterer for etableringen af IK og IOK kvoter, som vil gøre det mere overskueligt for de større fartøjer at planlægge deres investeringer. Afhængig af, hvem man taler med, varierer meningene om, hvorvidt man bør lokke unge fiskere til gennem at give dem

mulighed for at starte op med et mindre fartøj eller ved at motivere dem til at investere i et større fartøj fra starten, eventuelt som anpartshaver.

"Der skal være færre fartøjer. Der skal nybygges. Et groft billede herpå er, at vi skal gå fra 50 til 20 industrifartøjer her i Esbjerg. Det er også nødvendigt for at sikre rekruttering af nye og unge medarbejdere" (Industritrawler, Vestjylland)

"Hvorfor fanden skal han starte med en lille båd?" (Industritrawler, Nordjylland)

"Hvilken struktur vil man have i Danmark? En af de store både fra Vestkysten til 30 millioner skal fiske det samme som 20 af de små i de indre farvande" (Industritrawler, Nordjylland)

Uanset hvilken udviklingsmodel, der satses på, har mange af de unge, som overvejer at starte op som fisker, drømmen om eget fartøj med muligheden for selv at bestemme, hvor og hvornår der skal fiskes. De fiskere, der har deltaget i undersøgelsen, kan da også selv berette om, hvordan de startede med at tage hyre og senere fik et mindre fartøj selv og med tiden købte noget større. Muligheden for at kunne prøve sig frem med et mindre fartøj uden en alt for stor økonomisk risiko, har for mange været en frihed til langsomt at etablere sig i et risikabelt erhverv.

"Man er jo nok nødt til at bevare et eller andet småt. De kan jo ikke alle sammen starte med at købe en moderne båd". "Det har jo altid været et lidt mere frit erhverv, det er det jo ikke mere. Før kunne man jo starte med at købe en lille båd og begynde at øve sig lidt" (Sildetrawler, Sjælland)

6.3 Skæve arbejdstider

Foruden de økonomiske krav og usikkerheden i at starte op som fisker, er de skæve arbejdstider på havet en betydelig hindring for rekruttering af nye fiskere. Nutidens unge mænd prioriterer i højere grad end tidligere at være sammen med familie og venner og det at kunne dyrke deres fritidsinteresser.

"Det er svært at få folk til at tage med ud i flere dage" (Konsumtrawler, Sjælland)

"For at få unge folk skal de nye skibe have gode forhold med flere besætninger" (Konsumtrawler, Vestjylland)

Behovet for at kunne kombinere arbejdsliv med privatliv afspejler sig bl.a. hos fiskerne i Thorup Strand, hvor man har en usædvanlig lav gennemsnitsalder. Her oplever man ikke de samme rekrutteringsproblemer som mange andre steder i landet. Forklaringen hos en af de lokale fiskere lyder, at de unge tiltrækkes af det lokale fiskerierhverv på grund af de kortere fangstrejser (typisk kystnært fiskeri), som typisk giver dem mulighed for at være hjemme til aftensmad og være sammen med familie og venner.

"Jeg tror at noget af det, der drager de unge til fiskeriet i Thorup Strand, er, at vi her driver en type fiskeri, hvor vi tager tidligt ud om morgenen og kommer hjem ved spisetid om aftenen" (Fiskeritidende 17/10 2002)

"I Bønnerup kender man ikke til bedre forhold om bord, end der er i snurrevodskutterne og lignende, derfor ved de (de unge) ikke bedre. Det er attraktivt for unge at tjene lidt mindre, men til gengæld ikke have så mange dage på havet som på de større skibe" (Snurrevod, Østjylland)

I de fleste havne og fiskerier, som er dækket af undersøgelsen, berettes der om en generel mangel på unge, som ønsker at overtage erhvervet fra de ældre. Selv i havne som traditionelt klarer sig godt med hensyn til rekruttering.

"Fleksibiliteten og villigheden til at prøve noget nyt har gjort, at havnen har klarer sig bedre. Men der er ingen unge på spring til at komme ind i fiskeriet" (Konsumtrawler, Sjælland)

6.4 Rekruttering af udlændinge

Med udsigten til mangel på mandskab og hvad deraf følger af manglende indtægter, har det været oplagt at spørge til muligheden for at hyre udlændinge om bord. Blandt de interviewede findes beretninger om, at man til tider må blive i havn på grund af mandskabsmangel eller må indrette sit fartøj og fiskeri efter at fiske med færre folk om bord (eventuelt kun 1 person).

Der ligger således et umiddelbart økonomisk incitament i at ansætte udenlandske fiskere, men alligevel foregår det kun i begrænset omfang. Der er ingen af de adspurgte, som selv har erfaring hermed, men flere har dog overvejet sagen eller har hørt fra andre, som har prøvet. Problemet med at skulle ansætte folk fra Asien eller for eksempel Polen, Letland og Litauen er ikke så meget et spørgsmål om økonomi – tværtimod. De største hindringer synes at være af sproglig og kulturel karakter. Som en bornholmsk fisker udtrykte det *"man bruger sgu' mere tid med sine kolleger, end man nogensinde gør med sin familie"*, hvorfor det er af stor betydning, at kommunikationen om bord er god, samt at der er en fælles forståelse på de sociale felter. Udenlandske fiskere kan være fortrinlige medarbejdere, men hvis der ikke er den rette trivsel om bord vælger de fleste skipperne at afstå fra det. Hvorvidt der findes en traditionsmæssig barriere for ikke at have ikke-dansker om bord er uvist, men umiddelbart er der en tendens til, at man foretrækker folk med en kulturel og historisk baggrund tæt på den danske.

"De kan vel nok gå for et tusinde dollars om måneden, så er de jo meget velhavende, når de kommer hjem. Det er da prøvet, der er et par stykker, der har haft nogen med, men det er ikke blevet moderne endnu. De er jo også lidt sværere at snakke med – når vi andre lærte engelsk, så lærte de jo russisk" (Konsumtrawler, Bornholm)

"Der findes ikke en eneste her ved kysten, der har en jugoslav eller en anden med på havet, ikke én. Altså, de skulle jo nok kunne skoles til at kunne fiske ligeså godt som alle andre. Men russere, lettere og dem der, dem kan de godt få til her på kysten, der har været flere af dem herude for at fiske" *"Og de arbejder og de arbejder, men de får så også samme løn som de andre, der er med. Det er jo kolossalt mange penge for dem at få med hjem"* (Garn, Vestjylland)

6.5 Alternativ beskæftigelse

De fleste adspurgte fiskere betragter deres arbejde som noget, de har valgt, fordi de ikke kan lade være. Fiskeriet er en livsstil, som for de fleste fiskere bliver det altdominerende omdrejningspunktet i tilværelsen. Jagten på fisk fordrer, at man konstant er opmærksom og opsøgende i forhold til at indhente information om naturmæssige og fiskerikøkonomiske forandringer, som kan påvirke mulighederne for en god fangst. "Ventetiden" på land og ikke mindst sørejsen til og fra fangstpladserne er en del af vidensopsamlingen og forberedelsen, og det kan således være svært at skelne, hvornår en fisker ikke er på arbejde. Ikke desto mindre vælges fiskerierhvervet, fordi det betragtes som en relativt fri tilværelse, hvor man som skipper på sit eget fartøj i princippet selv vælger, hvornår og hvordan man vil arbejde. Frihed og forventningen om den gode fangst og den store gevinst er en underliggende drivkraft i fiskerens daglige arbejde, som kan være svært for ham at finde i andre erhverv.

"Når kvoterne er små udlignes forskellen, det betyder ikke noget om man er god, flittig eller doven. Sporten forsvinder, guleroden er væk" (Garn, Vestjylland)

Selvom kun de færreste fiskere kan forestille sig selv i "almindeligt" 37 timers fuldtidsjob på land, har nedgangen i fiskeriet betydet, at flere (især mandskab) har søgt over i andre erhverv, om end alternativerne er begrænsede, særligt i de fiskeriafhængige kystsamfund som Thyborøn, Hirtshals, Hvide Sande og Nexø. Det generelt lave niveau af formel uddannelse og alternativ erhvervs erfaring blandt fiskere forringer yderligere erhvervsmulighederne, selvom vindmølleindustrien og fiskeforarbejdningen har været gode aftagere af fiskere, hvor sæsonarbejde, 3 -holdsskift og natarbejde er sammenlignelige med arbejdsforholdene i fiskeriet.

"De fleste fiskere, som er holdt op med at fiske, de arbejder i fiskeriindustrien, fordi en fisker han har ingen uddannelse, han har ikke den nødvendige skolegang" (Fiskeriforeningsmedlem, Nordjylland)

"Hvis torsken skal skæres ned igen til nytår, så holder vi, så går vi til Vestas og arbejder på vindmøllefabrikken" (Garn, Vestjylland)

"Der er en vindmøllefabrik. Det er den eneste fabrik i den her by, som ikke er afhængig af fiskeriet" (Fiskeriforeningsmedlem, Nordjylland)

"Der er mange hernede, som er 50-60 år, hvad skal de lige give sig til, hvad skal de leve af, hvad med vores huse, de har jo faktisk et forløb, hvor det kører, hvor skulle vi i grunden hugge op, vi ødelægger vores dagligdag, vi ødelægger vores familieforhold". Vi har jo ikke ret meget, hvad skal folk ellers give sig til" (Industritrawler, Nordjylland)

"Jamen, Hirtshals kunne slet ikke klare sig uden fiskeriet. Det vigtigste var jo, at man fik bygget havnen" (Not, Nordjylland)

7 Opsamling

Resultaterne af nærværende undersøgelse baserer sig på interview med fiskere inden for de økonomisk vigtigste fiskerier i dansk fiskeri. Med henblik på at opnå bedst mulig repræsentation af fiskerierhvervet har informanterne (typisk skippere) været tilfældigt udvalgt og med sigte på en bred dækning af fartøjsstørrelse, redskabstype, fiskeri, geografi samt fiskers alder og anciennitet. Formålet med projektet er at kortlægge fiskernes holdninger til udnyttelsen af havets ressourcer og deres opfattelse af bæredygtighed. Rapportens forfattere giver hverken tilsagn til eller tager afstand fra de synspunkter, som fiskerne har givet udtryk for i undersøgelsen.

Graden af konsensus eller uoverensstemmelse blandt de interviewede afhænger af emnet. Meningsforskelle synes især at være betinget af fartøjsstørrelse, fangstrettigheder og geografisk tilknytning. Interesses modsætningerne mellem f.eks. ejere af mindre og større fartøjer træder tydeligst frem, når det gælder ressourcefordeling, ressourcebeskyttelse og fangstrettigheder. Fælles for alle er dog, at økonomien står i centrum, og at lønsomheden er det primære kriterium i fiskernes vurdering af bæredygtighed. Hvor meget den enkelte skal tjene før fiskeriet betragtes som økonomisk bæredygtigt afhænger af en lang række forhold herunder fartøjets gæld, omsætning, udgifter, fangstrettigheder etc. I sidste ende vil det også være bestemt af, hvad den enkelte opfatter som "god økonomi", "stabil omsætning", "tilfredsstillende profit" og så videre. Det ligger uden for undersøgelsens problemstilling at belyse fartøjernes regnskaber, hvorfor der må henvises til anden forskning for belysning heraf.

I det følgende bliver der peget på flere af de meningsforskelle og ligheder, som har været fremme i undersøgelsen. Rapportens afsluttende konklusion er en fremstilling af de centrale pointer i forhold til, hvad fiskerne oplever som forudsætningerne for et bæredygtigt fiskeri.

7.1 Økonomisk bæredygtighed

De økonomiske udfoldelsesmuligheder er altafgørende i fiskerens planlægning og hans opfattelse af succes og fiasko. Lønsomhed er omdrejningspunktet i de fleste kortsigtede (turbas is) såvel som de langsigtede beslutninger (planlægning af investeringer og fiskerimønstre). Selvom de biologiske og sociale omstændigheder er væsentlige forudsætninger for et levedygtigt erhvervsfiskeri, er det uden tvivl indtjeningen, der står i beslutningsprocessen. Som et led i at bevare fiskernes motivation til at være innovative og produktive er det afgørende, at reguleringen giver plads til, at den enkelte besætning kan lande særlig store fangster uden at skulle overtræde de gældende reguleringer.

Reducerede kvoter, tekniske bevaringsforanstaltninger, kvalitetskrav samt konkurrence fra andre fiskere og andre erhverv er med til at fastholde det økonomiske pres på de enkelte besætninger. Den moderne fisker må løbende investere i fartøj og redskaber for at fastholde indtjeningsmulighederne og opretholde (evt. forbedre) sine fangstrettigheder ved historisk betingede kvotetildelinger. De fleste kan berette om, at de senere års rekrutteringsproblemer og dermed kampen om at hverve de bedst kvalificerede besætningsmedlemmer, har øget kravene om høj omsætning og moderne (og bekostelige) forhold om bord.

En tilpasning til reducerede kvoter har for mange fordret en omstilling til et mere kvalitetsorienteret og fleksibelt fiskeri. Stigende priser på de vigtigste konsumfisk og en generelt positiv udvikling i industrifiskeriet har dog overordnet set kompenseret for de reducerede fangstmuligheder. Ikke desto

mindre oplever mange af de adspurgte deres erhverv som værende inde i en uheldig udvikling, hvor den enkelte er tvunget til ekstraordinære investeringer i nye redskaber og modernisering af fartøj for at tilpasse sig skiftende reguleringer og ændrede markedsvilkår. De fleste fiskere er uanset fiskeriform, opmærksomme på ikke at falde bagud i kampen om at få de bedste fiskeressourcer, hvilket i fiskerier med knaphed (det meste konsumfiskeri på nær muslingefiskeriet) holder fiskerne fast i en stringent fokusering på de kortsigtede økonomiske muligheder. Usikkerheden om udviklingen i priser og kvoter afholder flere fra at følge deres ønske om at investere i større moderniseringer og nybygninger. Hindringerne i at turde satse langsigtet har, især blandt ejerne af de større fartøjer styrket troen på, at et IK eller IOK-baseret reguleringssystem kan skabe muligheden for at kunne planlægge fiskeriet.

Begrænsede fangstmuligheder eller faldende indtjening i f.eks. torskefiskeriet og industrifiskeriet har i perioder medført, at større dele af flåden er søgt over i de samme alternative fiskerier (f.eks. jomfruhummer) og ofte på samme tidspunkt af sæsonen. Trods den hårde konkurrence mellem fartøjerne ser de fleste det som en økonomisk nødvendighed, at man opretholder en differentieret flådestruktur. En dynamisk flåde er en forudsætning for, at dansk fiskeri fortsat kan være leveringsdygtigt i forskellige produkter og kan holde liv i havnene og dermed tiltrække unge, som overvejer at købe fartøj eller tage hyre. Manglende rekruttering af unge opfattes som en generel barriere for fiskeriets økonomiske udvikling både på flåde- og fartøjsniveau. Etablerede fiskere er frustrerede over manglen på købere til deres fartøjer, mens de yngre og mere fremtidsorienterede fiskere er i vildrede over ikke at kunne fastholde og tiltrække kvalificeret arbejdskraft. Flere har måttet tage konsekvensen og indrette deres fiskerimønster og investeringer i forhold til begrænsningerne på arbejdskraft.

Selvom mange (uanset flådesegment og fiskeri), mener, at subsidier og støtteordninger (nybygning, moderniserings- og ophugningsstøtte) er økonomisk skævvridende for erhvervet, er det kun de færreste, som vil fravælge dem, når det kommer til stykket. Frygten for at tabe terræn til andre eller frygten for ikke at få solgt sit fartøj (eller få ophugningsstøtte) er med til at opretholde søgningen til de givne støtteordninger.

De økonomiske muligheder er måske nok det mest centrale i fiskerens overvejelser, men bevidstheden om ressourcegrundlaget og behovet for overordnet koordinering af fiskeriindsatsen fremstår som en del af alle fiskeres overvejelser, om end mange mener, at man kun har ringe indflydelse på bestandsudviklingen.

7.2 Biologisk bæredygtighed

Fiskerne har i sagens natur en særlig interesse i at beskytte fiskebestandene mod overfiskeri og bidrage til at sikre fiskerimulighederne fremover. Ved reformen af EU's fælles fiskeripolitik i 2002 var det fremme, at hovedparten af EU's kommercielle fiskebestande (især torsk) er på grænsen af kollaps, såfremt fiskeriindsatsen ikke reduceres og i nogen tilfælde stoppes. Interviewene med danske fiskere indikerer, at man, på tværs af alle flådesegmenter, har oplevelsen af at være ofre for fiskeripolitiske beslutningstagere, som ikke i tilstrækkelig grad kigger på andre væsentlige faktorer, der indvirker på bestandenes tilstand. Fiskerne mener generelt, at klimaforandringer, forurening (især olieindustrien og landbruget) og ikke mindst den naturlige artsinteraktion bør fremhæves som væsentlige og sågar vigtigere determinanter end fiskeriet. På trods heraf findes der blandt fiskere i alle de belyste fiskerier en erkendelse af, at fiskeritrykket og den stigende effektivisering af

fangstmetoderne har medført og/eller medfører et pres på de vigtigste konsumarter. Som eksempler på fiskeriets negative konsekvenser fremhæves ofte østersøtorskens tilbagegang i starten af 1990'erne og i de senere år en mindre gennemsnitsstørrelse på jomfruhummer.

De berørte fiskere pointerer imidlertid, at kvoteregulering paradoksalt nok tilskynder til et hårdere og mere kontinuerligt fiskeri. Jo strammere kvoterne bliver, jo mere søger den enkelte at optimere gevinsten af de begrænsede rationer ved at fiske flere dage (selv i hårdt vejr) og være mere effektiv i sortering (udsmid) af fangsten efter de mest værdifulde fisk. Passer de tildelte rationer (f.eks. 14 dages) ikke med de faktiske fangstmuligheder skal fiskerne, stik imod deres moral og rationalitetsopfattelse, foretage betydelige udsmid eller kompensere ved at omskrive fangsterne til andre tidspunkter og fangstområder end de faktiske. Alt i alt bidrager det til en skævvridning af det biologiske datagrundlag, som har basis i landingsdata og fiskeriindsatsdata (f.eks. logbøger). I forvejen lider biologernes arbejde under manglende forståelse fra fiskerne, som grundlæggende oplever rådgivningen som 2-3 år forsinket og i flere tilfælde som værende upræcis og ude af stand til at tilpasse sig hurtige skift i ressourcegrundlaget. Selvom der er forskellige erfaringer med den biologiske rådgivning, findes der et udbredt ønske blandt alle typer af fiskere om, at deres og andre fiskeres erfaringer om fisk og havmiljø i højere grad inddrages beslutningerne.

Selvom der synes at være konsensus på tværs af fangstsektoren om ovenstående, er der flere meningsforskelle på fartøjs - og flådeniveau. Skippere på mindre garn - og snurrevodsfartøjer samt bundgarnsfiskere, uanset region, har for eksempel en generelt mere kritisk holdning til den fiskeriteknologiske udvikling, som de giver skylden for overfiskeri på bl.a. torsk, sild og hummer. Ejere af større konsumfartøjer erkender problemerne med størrelse og effektivitet i redskaber, men hævder også at hvis der foregår et overfiskeri så skyldes det primært en u hensigtsmæssig fiskeriregulering, som tvinger flere fiskere over i de samme fiskerier på samme tid. Industrifiskerne, som ofte kritiseres for at have for stor bifangst af konsumarter, hævder selv, at de i dag driver et fuldstændig rent fiskeri i henhold til loven.

De fleste af de interviewede kan fortælle om væsentlige forandringer i ressourcegrundlaget eller videregive beretninger herom fra andre fiskere. Generelt ser de interviewede fiskere forandringerne i bestandsstørrelser og fiskeforekomst som en naturlig udvikling i et komplekst økosystem, som kun i et begrænset omfang lader sig justere ved regulering af fiskeriet. Sunde bestande og et rent havmiljø betragtes af fiskerne som forudsætningerne for et levedygtigt fiskerierhverv, men hvis den enkelte kan opnå en god fortjeneste inden for de aktuelle fiskerimuligheder (kvoter og bestande) så vejer en nedgang i enkelte bestande knap så tungt.

7.3 Social bæredygtighed

Selvom fiskerne tilbringer det meste af deres tid på havet alene eller sammen med deres besætning (typisk 1-5 mand), er fangstsektoren kendetegnet ved en høj grad af social interaktion og kommunikation mellem fartøjer og fiskere. Dels fordrer kompleksiteten i søgningen efter fisk, at man samarbejder, og dels fungerer kontakten på havnen, kommunikationen via VHF og mobiltelefon som inspiration og motivation. Fiskerne forklarer typisk, at de ikke ville kunne fungerer uden at mærke konkurrence fra andre, hvilket bl.a. giver sig udslag i, at nogle har valgt at flytte deres aktivitet til en anden havn, hvis aktiviteten i hjemhavnen og det pågældende fiskeri er for lav.

Fiskerne anser generelt en stabil omsætning af fisk og en varieret konstellation af fartøjer som et nødvendigt grundlag for en økonomisk bæredygtig havn, der skal kunne levere den nødvendige service til fartøjerne og kunne fastholde den tilhørende flåde. Især marginale havne har været hårdt ramt af den vedvarende reduktion i antallet af fartøjer. En aktiv havn opfattes som et signal om optimisme og muligheder i fiskeriet, hvilket menes at være essentielt i bestræbelserne på at tillokke unge mennesker. Føringede økonomiske muligheder og omfattende regulering har i flere år været udslagsgivende for en lavere rekruttering til fangstsektoren. Ikke desto mindre peger flere på, at deres egen eller andre fiskeres beklagelse over udviklingen har virket afskrækkende på mange, heriblandt fiskernes egne sønner, nevøer og børnebørn, som traditionelt er potentielle arvtagere.

Blandt fiskere i de mindre havne, hvor rekrutteringsmulighederne er ringere, hører man oftere fiskerne berette om, at de har måttet indstille deres fiskeri og fartøj på at kunne operere med en mindre besætning, trods bedre indtjeningsmuligheder ved en større besætning.

Generelt forklarer skipperne, hvordan de i stigende omfang må imødegå besætningsmedlemmers krav om øget komfort og mere tid på land. De yngre fiskeres ønske om at have tid til familie, børn, venner og fritidsinteresser sideløbende med fiskeriet fremlægges ofte som en ligeså væsentlig determinant som indtjeningen i forklaringen på rekrutteringsproblemerne.

Selv blandt de unge, som sigter på at have eget fartøj, findes der et ønske om, at fiskeriet kan kombineres med et socialt liv ved siden af, hvilket i nogle havne blandt andet har afspejlet sig i en interesse for f.eks. kystnært fiskeri, med kortere fangstrejser og evt. mindre etableringsomkostninger. Interessen for at satse på et mere intensivt og succes betinget fiskeri med flere havdage og større investeringer i fartøjer og redskaber er dog stadig udbredt blandt danske fiskere. Men en klar pointe fra undersøgelsen er imidlertid, at der stilles flere sociale krav til fiskeriet som arbejdsplads end tidligere.

En umiddelbar løsning på rekrutteringen synes måske at være at man hyrer udlændinge (f.eks. østeuropæere), som accepterer de ”skæve” arbejdsforhold og i øvrigt oplever lønningerne som relativt høje. Udfra de meldinger, der er givet i interviewene, har kulturforskelle og sprogbarrierer imidlertid været begrænsende for danske fiskeres hidtidige manglende villighed til at forsøge sig med udenlandske besætningsmedlemmer.

Alt i alt har fiskerne fremhævet de sociale forhold som væsentlige determinanter for et bæredygtigt fiskeri, der sikrer trivsel hos erhvervets udøvere og som arbejdsplads er konkurrencedygtigt med alternative job- og karrieremuligheder.

Undersøgelsens samlede resultater opsummeres i konklusionen forrest i rapporten, hvor hovedpointerne trækkes frem.

Litteratur

Beck, U. 1997. "A Politics in Risk Society", 1-18 i Beck, U. *Ecological Enlightenment: Essays on the Politics of Risk Society*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press.

Chess, C. og K.L. Salomone. 1992. "Rhetoric and Reality: Risk Communication in Government Agencies" *Journal of Environmental Education* 23(4):28-33.

Chiaromonte, L.J. 1970. "Craftsman-Client Contracts: Interpersonal Relations" i Newfoundland Fishing Community Institute of Social and Economic Research, Memorial University of Newfoundland: Newfoundland Social and Economic Studies No. 10.

Fiskeriets bruttoindtjening. 2003. "Fiskeriets bruttoindtjening". Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, Fiskeridirektoratet, 15. årgang, 3. april 2003.

Fiskeristatistisk årbog. 2001. Fiskeridirektoratet, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri.

Fiskeritidende. 2002. Fiskeritidende, 17/10 2002. Danmarks Fiskeriforening, H.C. Andersens Boulevard 37, 1, København.

Fiskeritidende. 2003. Fiskeritidende, 14/3 2002. "Discard i dansk fiskeri", Carsten Krog. Danmarks Fiskeriforening, H.C. Andersens Boulevard 37, 1, København.

Gamson, W. og A. Modigliani. 1989. "Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach" *American Journal of Sociology* 95: 1-37.

Glaser, B.G. og A.L. Strauss. 1967. "The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research Chicago". Aldine Publishing Company.

Hajer, M.A. 1995. "The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernization and the Policy Process Oxford". Clarendon Press.

ICES. 2000. "The Status of Fisheries and Related Environment of Northern Seas. Nord 2000:10, International Council for the Exploration of the Sea. Copenhagen , Denmark.

Landsforeningen Levende Hav, 2002. www.levendehav.dk

Neis, B., L. Felt, D.C. Schneider, R. Haedrich, J. Hutchings og J. Fischer. 1996. "Northern Cod Stock Assessment: What can be Learned form Interviewing Resource Users". DFO Atlantic Fisheries Research Document 96/45.

Jentoft, Svein. 1998. "Almenningens komedie, medforvaltning i fiskeri og reindrift". Ad Notam, Gyldendal.

Norendenstam, B.J. 1996. "The Influence of Environmental Uncertainty on Lay Perceptions of Risk and Safety". Pp 205-226 in Sublet, V.H., V.T. Covello and T.L. Tinder (Eds) *Scientific Uncertainty and Its Influence on the Public Communications Process*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Palmer, C.T. og P.R. Sinclair. 1996. "Perceptions of a Fishery in Crisis: Dragger Skippers on the Gulf of St. Lawrence Cod Moratorium" *Society and Natural Resources* 9:267-279.

Pálsson, G. 1995. "Learning by Fishing: Practical Science and Scientific Practice". Pp 85-97 i Hanna, S. og M. Munasinghe (Eds) *Property Rights in a Social and Ecological Context: Case Studies and Design Applications* Stockholm: The Beijer Institute.

Raakjaer Nielsen, Jesper og Christoph Mathiesen. 2001. "Fiskernes holdning til og accept af fiskeriregulering – erfaringer fra 3 danske fiskerier". *Indsatsrapport 7, Danmarks Fiskeriundersøgelser, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri*.

Wilson, D.C. og B. J. McCay. 1998. "How the Participants Talk About Participation in Mid-Atlantic Fisheries Management". *Ocean and Coastal Management* 41:41-61.

Wilson, James. 1990. "Fishing for knowledge". *Land Economics* vol 66, No 1, February 1990.